

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 14.04.2025**Kabul:** 28.06.2025**Atıf:** Bekalp, Bilal. "Zayıf Düşünce ve Din: Vattimo'nun Post-metafizik Teolojisi," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 24 (Aralık 2025): 11-30. <https://doi.org/10.55256/temasa.1676183>

Zayıf Düşünce ve Din: Vattimo'nun Post-metafizik Teolojisi

Bilal Bekalp¹

ORCID: 0000-0001-8733-959X

DOI: 10.55256/TEMASA.1676183

Öz

Bu makale, Gianni Vattimo'nun "zayıf düşünce" (pensiero debole) anlayışı ekseninde Batı düşüncesinin geçirdiği felsefi dönüşümün din kavrayışı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Modern felsefenin temelini oluşturan metafizik düşüncenin, Aydınlanma sonrası yaşadığı krize dikkat çeken çalışma, Vattimo'nun Nietzsche ve Heidegger etkisinde geliştirdiği "post-metafizik" düşünceyle bu krize verdiği yanıtı merkeze alır. Metafiziğin çözülüşü yalnızca ontolojik ya da epistemolojik bir problem olarak değil, aynı zamanda dini düşünce ve pratiklerin dönüşümünü mümkün kılan tarihsel bir süreç olarak ele alınmaktadır. Vattimo'nun zayıf düşünce kavramını yalnızca metafiziğe yönelik bir eleştiri değil, aynı zamanda post-seküler bir teolojik imkândır. Bu doğrultuda iki temel soruya odaklanılmaktadır: Vattimo'nun düşüncesi doğrultusunda "zayıf düşünce"nin nasıl bir epistemolojik çerçeve ve bu çerçevenin dinin modern sonrası dünyadaki anlamı ve işlevine dair nasıl bir yeniden yorumlama sunduğudur. Makale üç ana teorik başlık etrafında yapılandırılmıştır. 1) klasik Batı metafiziğinin özne-merkezli bilgi ve hakikat anlayışının, modern seküler hümanizmle nasıl birleştiği gösterilir. 2) "zayıf düşünce" kavramı, düşüncenin kesinlik saplantısından kurtularak yoruma dayalı çoğulcu bir anlayışa yönelmesini temsil eder. 3) kenosis ve caritas kavramları çerçevesinde "zayıf teoloji" tartışılmaktadır. Sekülerleşme süreci, Vattimo tarafından yalnızca dinin toplumsal alandan çekilmesi olarak değil, Tanrı'nın "kenosis" (boşalma) hareketiyle yorumlandığı bir ontolojik dönüşüm olarak ele alınmaktadır. O, dinin dönüşünü, bir "geri çağırma" ve yorumsal bir olanak olarak sunar. Modernliğin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan post-seküler zeminin, dini yalnızca metafizikten arınmış bir inanç alanı değil, aynı zamanda çoğulcu ve hermenötik bir düşünce pratiği olarak yeniden ele almayı mümkün kıldığını ileri sürmektedir. Onun yaklaşımı hem felsefi bir çözümleme hem de günümüz dünyasında dini düşüncenin meşruiyeti açısından bir imkân sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teoloji, Metafizik, Post-Metafizik, Sekülerizm, Post-Sekülerizm, Vattimo.

Weak Thought and Religion: Vattimo's Post-metaphysical Theology

Abstract

This article examines the effects of the philosophical transformation of Western thought on the understanding of religion through Gianni Vattimo's understanding of "weak thought" (pensiero debole). Drawing attention to the post-Enlightenment crisis of metaphysical thought, which forms the basis of modern philosophy, the study focuses on Vattimo's response to this crisis with the "post-metaphysical" thought he developed under the influence of Nietzsche and Heidegger. The dissolution of metaphysics is treated not only as an ontological or epistemological problem, but also as a historical process that makes possible the transformation of religious thought and practice. Vattimo's concept of weak thought is not only a critique of metaphysics but also a post-secular theological possibility. In this direction, two main questions are focused on: What kind of epistemological framework does "weak thinking" offer in Vattimo's thought and how does it offer a reinterpretation of the meaning and function of religion in the post-modern world. The article is structured around three main theoretical strands. 1) it is shown how the subject-centered conception of knowledge and truth of classical Western metaphysics merges with modern secular humanism. 2) the concept of "weak thought" represents a shift in thought away from the obsession with certainty and towards a pluralistic understanding based on interpretation. 3) "weak theology" is discussed in the framework of the concepts of kenosis and caritas. The process of secularization is treated by Vattimo not only as the withdrawal of religion from the social sphere, but also as an ontological transformation in which God is interpreted through an act of "kenosis" (emptying). He presents the return of religion as a "recall" and an interpretive possibility. He argues that the post-secular backdrop that emerged with the collapse of modernity makes it possible to reconsider religion not only as a metaphysically free sphere of faith, but also as a pluralistic and hermeneutic practice of thought. His approach offers both a philosophical analysis and a possibility for the legitimacy of religious thought in today's world.

Keywords: Theology, Metaphysics, Post-Metaphysics, Secularism, Post-Secularism, Vattimo.¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı. blbklp@hotmail.com

Giriş

Zayıf düşünce kavramsallaştırması ile tanınan Vattimo'nun felsefe ve din için ileri sürmüş olduğu fikirler post-modern düşünce olarak da adlandırılan sürecin bir parçasıdır. Nietzsche ve Heidegger'den mülhem düşünceleri onu çağdaş felsefenin önemli bir parçası haline getirmiştir. Özellikle Heidegger'in Batı metafiziğine yönelik ileri sürdüğü eleştirilerden hareketle Vattimo, zayıf düşünce kavramını temellendirmiştir. Bilindiği gibi Heidegger, Batı metafizik geleneğinin kesintisiz bir çizgide ilerlediğini ve modern düşüncenin de bu sürekliliğin bir parçası olduğunu vurgular. Ona göre, Aydınlanma düşüncesi en açık ifadesini Descartes'ın düşünen öznesinde bulur ve bu çerçevede belirgin bir sübjektivist karakter taşır.² Bu sübjektivizmin temel özelliği, nesnellik ve evrenselliğin bizzat öznenin kendisine dayanarak güvence altına alınmasıdır. Heidegger'in yorumuyla ele alındığında, modern düşüncede sübjektivite, göreceliliğe değil, tözsel bir zemine işaret eder. Burada süje, *substance* veya *hypokeimenon* olarak, yani tüm varoluşun temeli ve dayanağı olarak konumlanır. Bu doğrultuda modern felsefe, hakikat ve anlamı özne merkezli bir referans çerçevesinde ele alarak evrenselliğe ulaşmaya çalışan bir anlayışla özdeşleşirken çağdaş felsefede bu duruma yönelik önemli kırılmalar meydana gelmektedir.

Çağdaş felsefenin genel olarak Batı metafiziğine özel olarak ise modern seküler hümanistik düşünce biçimine yönelik ileri sürdüğü eleştiriler, yeni felsefe yapma biçimlerinin ortaya çıkmasına vesile olmuş ve “öteki, farklı, zayıf düşünce ve yorum çağı” gibi kavramsallaştırmalar ortaya atılmıştır. Burada en önemli olan nokta sübjektivite metafiziği olarak da ifade edebileceğimiz, her şeyin insan aklına indirgenerek nihai ve nesnel olana ulaşılabilirliğine yönelik olan modern inancın eleştirisidir. Söz konusu eleştiri Nietzsche'den Heidegger'e, Derrida'dan Lyotard'a, Foucault'tan Vattimo'ya kadar uzanarak yeni düşünme biçimlerini gündeme getirmiştir. Nietzsche'nin “Tanrı'nın ölümü” ve Heidegger'in “metafiziğin sonu” metaforları bu yeni düşünme biçimlerinin post-modern, post-hümanist, post-seküler ya da post-metafizik gibi isimlerle anılmasının da nedeni olmuştur. Zabala'nın da belirttiği gibi, Vattimo, modernliğin sonunun, başka bir deyişle “postmodernliğin”, ancak Nietzscheci “ebedi dönüş” sorunsalı ve Heideggerci “metafiziğin aşılması” sorunsalı ile ilişkili olarak görüldüğünde felsefi bir inandırıcılık kazanacağına inanmaktadır. Nietzsche ve Heidegger Avrupa düşüncesinin mirasını eleştirmiş ve yapıbozuma uğratmış olsalar da, eleştirel bir çözüm, çözülme ya da aşma için bir araç önermemişlerdir. Onları Vattimo için bu kadar önemli kılan da budur.³

Bu bağlamda makalenin temel problemi, Vattimo'nun zayıf düşüncesinin din anlayışında nasıl bir dönüşüm önerdiği ve bu dönüşümün sekülerleşme ve post-sekülerizm bağlamlarında nasıl anlam kazandığıdır. Bu problematik çerçevede iki temel soruya odaklanılmaktadır: 1) Vattimo'nun “zayıf düşünce” anlayışı metafizik geleneğe nasıl bir eleştiri yöneltmektedir? 2) Bu eleştiri doğrultusunda dini düşünce ve sekülerlik nasıl yeniden konumlandırılmaktadır?

Makale, teorik bir yöntemle yürütülmüş olup, kavramsal analiz ve felsefi tartışma ekseninde yapılandırılmıştır. Vattimo'nun düşüncesi, Nietzsche ve Heidegger başta olmak üzere, Batı metafizik geleneğine yönelik eleştirel figürler eşliğinde ele alınmış; ardından bu felsefi zemin üzerinde şekillenen post-seküler din anlayışı tartışılmıştır. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, metafizik geleneğin tarihsel temelleri ve güçlü düşünce paradigması incelenmektedir. İkinci bölümde, Nietzsche ve Heidegger'in katkılarıyla şekillenen post-metafizik kırılma ve Vattimo'nun “zayıf düşünce” anlayışı tartışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise, bu düşünce çerçevesinde sekülerleşme ve dinin dönüşümü ele alınmakta; özellikle Hristiyanlığın caritas ve kenosis kavramlarıyla kurulan yeni yorum alanı değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

² Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, çev. Levent Özşar. (İstanbul: Asa Kitabevi, 2001), 63.

³ Santiago Zabala, “Introduction: Gianni Vattimo and Weak Philosophy” in *Weakening Philosophy - Essays in Honour of Gianni Vattimo*, ed. Santiago Zabala (London: McGill-Queen's University Press, 2007), 14.

Bu yapısıyla çalışma, modernitenin çöküşüyle birlikte felsefi ve teolojik anlam dünyamızda ortaya çıkan dönüşüm imkânlarını tartışmayı hedeflemekte; Vattimo'nun post-metafizik yaklaşımının din, hakikat ve anlam gibi temel kavramlara sunduğu alternatif perspektifleri değerlendirmeye açmaktadır.

1. Güçlü Düşünce'den Zayıf Düşünceye

Klasik metafizik düşünce'de varlık, aşkın bir temel üzerinden açıklanırken, modern düşünceyle birlikte özne, bilginin, hakikatin ve anlamın kaynağı olarak düşünülmüş ve sübjektivite metafiziklerinin vuku bulmasına neden olmuştur. Bu durumu güçlü düşünce olarak da ifade edebiliriz. Güçlü düşünce, metafiziğin tarihsel olarak inşa ettiği kesinlik iddialarını ve hakikatin mutlak bir zemine oturtulabileceği düşüncesini temsil eder. Güçlü düşünce, klasik metafiziğin temel ilkelerine dayanır. Platon'dan Aristoteles'e, Descartes'tan Hegel'e kadar birçok felsefi gelenekte hakikat, aşkın veya değişmez bir yapı olarak ele alınmıştır.⁴ Vattimo, moderniteden postmoderniteye geçişin "güçlü" bir düşünme biçiminden "zayıf" bir düşünme biçimine geçişi temsil ettiğini iddia eder. Vattimo "güçlü" (ya da metafizik) düşünme ile hakikat, birlik ve bütünlük adına konuşan düşünmeyi (ya da aldatıcı bir şekilde düşünce ve eylem için mutlak "temeller" sağlamaya çalışan bir düşünme türünü) kastetmektedir. Öte yandan Vattimo, "zayıf" (ya da post-metafizik) düşünme ile güçlü kategorileri ve her şeyi kapsayan gerekçelendirmeleri reddeden bir düşünme türünü ya da geleneğin akıl kuralıyla birlikte "tek, nihai ve normatif bir gerekçelendirmeyi" reddeden bir tür makuliyeti ("zayıf düşünme") anlar. Zayıf düşünce kendisini açıkça bir nihilizm biçimi olarak sunar. Vattimo'nun küçümseyerek ya da olumsuz bir şekilde değil, olumlu anlamda bir öneri olarak kullandığı bu terimle, Nietzsche'nin öngördüğü gibi, "insanın merkezden X'e doğru uzaklaştığı"⁵ durumu ya da modern insanın son kesinliklerin ve sağlam bir şekilde yerleşmiş hakikatlerin çöküşünden sonra kendini içinde bulduğu o özel temelsizlik durumunu kastetmektedir.

Bilindiği üzere modern düşüncenin ya da Batı metafiziğinin en önemli karakteristiği varlığın, bilginin, değer ve anlamın rasyonel insan zihnine müracaatla elde edilebileceği fikridir.⁶ Bu anlayış için söz konusu olan, evrensel ve tarih dışı bilgi edinme biçimlerinin var olduğu anlayışıdır. Geleneksel metafizik, varlığı ve gerçekliği nesnel, değişmez veriler olarak kabul etmiş, insan düşüncesinin ise bunları keşfetmesi ve onlara uygun hale gelmesi gerektiğini öne sürmüştür.

Bu sürecin başlangıcı Antik Yunan felsefesine dayanır. Platon, idealar/form düşüncesinde, değişken ve gelip geçici olan fenomenler dünyasının ardında, kesin ve değişmez bir hakikatin bulunduğunu öne sürmüştür. Platon'a göre, bilginin kesinliği ancak bu aşkın hakikat dünyasına erişim yoluyla mümkün olabilirdi. Daha sonraki felsefi düşünceler, bu metafizik çerçeveyi sürdürerek hakikati aşkın bir gerçeklikte temellendirme çabasına devam etti. Ancak bu düşünce geleneği Kant'la birlikte radikal bir dönüşüm geçirdi. Kant, deneyimlediğimiz dünyanın bilgisine, insan zihninin kategorileri ve duyuşal formları aracılığıyla ulaşılabilen bir yapı olduğunu gösterdi. Deneyimlediğimiz dünya, yalnızca insan öznesinin bilişsel yetileri sayesinde anlam kazanıyordu. Onun ifadesiyle, *a priori* formlar olmadan "dünya"dan bahsetmek mümkün değildir;⁷ çünkü dış dünyada var olan şeyleri ancak kendi zihinsel çerçevemiz içinde şekillendirerek algılayabiliyoruz. Bu anlamda, Kant'ın *kendinde şey* olarak adlandırdığı varlık, deneyimimizin ötesinde kaldığı için hakkında hiçbir şey bilemeyiz.⁸

Bu süreç, modern düşüncenin son aşamasında, pozitivist bilim anlayışıyla başka bir biçime büründü. Pozitivizm, yalnızca bilimsel olarak doğrulanabilir olanın hakikat olarak kabul edilmesi gerektiğini öne sürdü. Artık gerçeklik, bilimsel deneylerin ve teknolojik aygıtların belirlediği verilere indirgenmişti. Ancak burada önemli bir dönüşüm

⁴ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci. 1. bs (İstanbul: Paradigma, 1998), 13.

⁵ Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli. 1. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 26.

⁶ Kasım Küçükalp, *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida* 1. bs (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008), 16.

⁷ West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, 37.

⁸ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, çev. Meiklejohn. (England: Orion Publishing Group, 1993), 40-49.

yaşandı: Pozitivizmin olgu (fact) olarak gördüğü şeyler bile aslında insan öznesinin müdahalesiyle kurulan yapılarıdır. Bir başka deyişle, bilim yalnızca dünyayı olduğu gibi keşfetmiyor, aynı zamanda onu belirli ölçüm ve deney yöntemleriyle inşa ediyordu.⁹ Söz konusu mesele, Nietzsche'nin zaviyesinde bakıldığında bu durum, bir problem olarak belirir. Nietzsche, bu noktada *güç istenci* (will to power) kavramını devreye sokarak, artık hakikatin insanın kendi koyduğu bir şeyden ibaret olduğunu gösterdi. Hakikat, artık aşkın bir varlık ya da bilimsel olarak keşfedilmiş nesnel bir veri değil, insanın kendi yaratımının bir sonucu oldu. Başka bir deyişle, dünyayı oluşturan şey, onun dışımızda var olan sabit bir gerçeklik olması değil, bizim onu nasıl kurduğumuzdu. Buradan hareketle, Vattimo için, yazımızın da genel düşüncesini içeren önemli bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Vattimo, bu düşünceleri takip ederek, metafiziğin sona erdiği bu çağda artık nesnel ve değişmez bir hakikat iddiasında bulunmanın mümkün olmadığını öne sürer.

Vattimo'nun "zayıf düşünce" anlayışı, Batı metafizik geleneğinin tarihsel gelişimiyle derin bir hesaplaşma içerir. Bu yaklaşım, felsefe tarihini sabit ve aşkın bir hakikatin arayışı olarak okur ve bu arayışın moderniteye uzanan çizgisini eleştirel biçimde yeniden değerlendirir. Ona göre Batı düşüncesi, Platon'la birlikte hakikati idealar gibi değişmez, aşkın bir düzleme yerleştirmiş; bu çizgi Kant'ta özne merkezli bir yapıya evrilmiş; nihayet pozitivist bilim anlayışıyla hakikatin yalnızca deneyimlenebilir olgularla sınırlandığı indirgemeci bir düzleme indirgenmiştir. Vattimo, bu düşünsel hattı yalnızca felsefi bir miras olarak değil, aynı zamanda felsefenin kendi üzerine kapanan bir krizinin ifadesi olarak görür. Ona göre modernite, hakikati önce Platoncu aşkınlıkta, sonra Kantçı epistemolojik yapıda ve nihayet pozitivist bilimde aramış; ancak her seferinde, hakikatin sabit bir yapı olmadığını fark etmiştir. Bu fark ediş, Nietzsche'nin "güç istenci" kavramıyla doruğa ulaşır: Artık hakikat, aşkın bir veri değil, yorumla kurulan bir şeydir. Vattimo'nun zayıf düşüncesi de bu sürecin felsefi ve teolojik anlamda yeniden yapılandırılması olarak okunmalıdır. Bugün geldiğimiz noktada, hakikat artık yalnızca bizim kurduğumuz bir şeydir ve bu da Nietzsche'nin güç istenci olarak tanımladığı sürecin bir parçasıdır.¹⁰

Bir anlamda şeylerin ilişkisellik, bağlamsallık ve tarihsellikten arındırılarak hakikatin elde edilebileceği Batı metafizik düşüncesini¹¹ Vattimo, *güçlü düşünce* olarak ifade etmektedir. Batı metafizik düşüncenin eleştirisi ise artık nihai, mutlak ve nesnel doğruların olmadığına yönelik post- söylemlerdir.¹² Bu söylemler, metafiziksel olmayan yani güçlü olmayan, anti-özcü ya da meta-anlatılara karşı olmak durumundadır. Modern düşüncenin sonunda artık mutlak hakikatler ve nesnel bir açıdan alımlanan olgular yoktur. Her şey sonsuz bir yorum dizisini takip eder. Varlığın ve hakikatin bir temeli olduğu ve rasyonel insan zihni tarafından elde edilebileceği tezi yerini süreksizliklere, belirsizliklere ve olay ya da oluşa bırakmıştır. Batı metafiziğinin mutlak hakikat ve anlam arayışının bir sona işaret ettiğini belirten Vattimo, bu sonun Varlık'ı artık kalıcı, sabit ve değişmez olarak algılamının imkansızlığına işaret ettiğini belirtir. Heidegger'in metafiziksel düşünceye yönelik eleştirileriyle birlikte Vattimo, metafiziksel olmayan bir anlayışın nasıl daha mutedil bir görünüme büründüğünü temellendirmeye çalışır. Heidegger'in Varlığın anlamının unutulması onun bir var olan olarak algılamasına yönelik ifadeleri, bir anlamda söz konusu post-metafizik dönemin de başlangıcı olarak kabul edilir.

Vattimo, Nietzsche ve Heidegger'in düşüncelerinden yola çıkarak, modernliğin sona erdiği bir çağda hakikat ve varlık anlayışını yeniden ele alır. Ona göre, Batı felsefesi tarih boyunca hakikati ve varlığı genellikle değişmez, yüce ve özsel nitelikler taşıyan varlıklar olarak kavramıştır — örneğin ruh gibi. Ancak Vattimo, bu geleneksel yaklaşımı reddeder ve hakikati sabit bir gerçeklik değil, tarihsel bağlamda sürekli yeniden ortaya çıkan, yorumlanan ve yeniden inşa edilen bir olay (event) olarak görür. Bu bakışa göre, hakikat ve varlık artık kalıcı nesneler değil, dinamik

⁹ Doğan Özlem, "Giriş: Heidegger ve Teknik" *Tekniğe İlişkin Soruşturma* içinde (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998), 19.

¹⁰ Gianni Vattimo, *Belief*, çev. David Webb. (California: Stanford University Press, 1996), 29-30.

¹¹ Kasım Küçükalp, *Jacques Derrida-Felsefenin Dekonstrüksiyonu* 1. bs (İstanbul: Ketebe, 2020), 14.

¹² Gianni Vattimo, *Modernliğin Sonu-Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik*, çev. Şahabettin Yalçın. 1. bs (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 58.

ve yorumlayıcı süreçlerdir.¹³ Vattimo'ya göre, modernitenin çöküşü sırasında sınırsız yorumlanabilirlik deneyimi-miz gerçekliğin mantıksal gücünün zayıflamasına yol açmıştır; daha önceden gerçek/hakikat olarak kabul edilen şeyler artık yorum olarak kabul edilmektedir. Marx'ın ideoloji eleştirisinden sonra, *Das Ding an Sich* (Kendinde Şey) kavramının Nietzscheci eleştirisinden, Freud'un bilinçdışı açıklamasından ve Heidegger'in onto-teolojiyi radikal bir şekilde yapısöküme uğratmasından sonra, artık Varlığı bir tür tartışılmaz/sabit ve kalıcı kanıt olarak kesin bir şekilde anlayabileceğimize inanmak mümkün değildir. Vattimo'ya göre Marx, Nietzsche, Freud ve Heidegger vesilesiyle, en aşikâr görünen her şeyden tam olarak şüphe etmeye yönlendiriliyoruz.¹⁴

Vattimo'nun geliştirdiği yorumun felsefi derinliği tam da bu noktada belirginleşir: Post-öntakısı, modernliğin eleştiri mantığını sürdürmekten değil, onun temellendirme saplantısından uzaklaşma arzusundan doğar. Post-modernlik, modernliğe bir “son” getirmez; onunla hesaplaşmanın mümkün olmadığını, çünkü her hesaplaşmanın modernliğin kendi araçlarıyla yapıldığını gösterir. Bu nedenle post-modern düşünce, bir tür zayıflatılmış eleştiri halini alır. Temel arayışını terk eder, nihai hakikat iddialarını askıya alır ve düşünceyi kendi temellendirme ihtiyacından özgürleştirir. Bu bağlamda Vattimo'nun yaklaşımı, *zayıf düşünce* (pensiero debole) fikrinin temellerini de önceler. Çünkü modernliğin düşünce mantığından radikal bir kopuş, ancak “temelsiz düşünce”nin mümkün olduğunu kabul etmekle sağlanabilir. Nietzsche'nin “hakikat bir yanılsamadır” yaklaşımıyla Heidegger'in “Varlık unutulmuştur” uyarısı, bu kopuşun iki yüzüdür. Vattimo, Nietzsche ve Heidegger'in açtığı düşünsel hattı takip ederek, postmodernizmin metafiziğin sonu fikrini bir kriz değil, felsefi bir olgunluk evresi olarak benimsemesini önerir.¹⁵

Vattimo, moderniteyi meşrulaştıran “büyük anlatıların” çoktan aşılmış bir tür yekpare “metafizik” ve “köktenci” ruha ait olduğuna inanmaktadır. Modernitenin insan özgürlüğüne yaptığı vurguyu, sınıfsal yapıların katılığına aşmayı, geleneksel dogmatizme karşı durmayı, doğallaştırılmış hukuk anlayışlarının kısıtlayıcılığını eleştirmesini önemli başarılar olarak değerlendirir. Bu nedenle, modernliği bütünüyle reddetmekten kaçınır ve bu tutumu, Heidegger'den devraldığı *Verwindung* kavramıyla açıklar.¹⁶ “İyileşme”, “bükülme” ya da “değişim” anlamlarına gelen bu kavram, aslında metafiziğin bir anlamda rehabilite edilmesi gerektiğine dair bir vurguya da içermektedir. Nitekim metafiziği aşma isteği olumlu iken onu hayata geçirme isteği sanıldığı kadar aksine kolay değildir. Yani metafizikten kurtulmaktan ziyade onu iyileştirmek gerekmektedir. Bu da zayıf düşüncenin işlevselliğini ortaya çıkaran önemli bir unsurdur. Vattimo'ya göre, metafiziğin sonu, insanın varlık ve hakikatle ilişkisinde yeni bir olanağın ortaya çıkmasına yol açar. Vattimo, çağdaş felsefenin geçmişteki güçlü metafizik iddialarından —yani hakikatin, Tanrı'nın, aklın mutlak temellerinden— yavaş yavaş uzaklaştığını ifade eder. Robbins'a göre, Varlık düşüncesi artık eskisi kadar *güçlü* değil. Klasik ve modern felsefe, hakikati bulmak, kesin bir doğruya ulaşmak gibi iddialar taşıırken; bugün felsefe, yoruma, çoğulluğa, kesinlikten çok yorumlamaya dayanan bir anlayışa dönüştü. Bu yüzden bu çağda düşünce artık güçlü değil, zayıftır.¹⁷ Zayıf düşünce, güçlü ve sistematik felsefi yapıların yerine yoruma dayalı, çoğulcu ve belirsiz bir hakikat anlayışını öne çıkarır. Bu bakımdan zayıf düşünce, postmodern düşüncenin temel dayanaklarından biridir ve Vattimo bu kavramı Batı metafizik geleneğini çözümlemek ve eleştirmek için kullanır.

Bu durumda Varlık ve hakikatin temelleneceği bir zemin de söz konusu değildir. Batı düşüncesinin en önemli özelliklerinden biri olan köken ya da zemin/temel/öz meselesi metafiziğe yönelik eleştirilerden sonra sağlam bir yapı olarak duramaz. O halde modern düşünce ile birlikte “ego” ya da ben bilinci üzerinden temellenen hümanistik düşünce de artık miadını doldurmuştur. Hümanistik düşüncenin rasyonel insan zihnini tüm anlam ve bilmenin zeminini olarak görmesi, öznenin sanki bir töz olarak düşünülmesine yol açmıştır. Kökene yönelik eleştiriler bu anlamda

¹³ John R. Snyder, “Metafiziğin Sonu Hakkında” *Modernliğin Sonu - Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik* içinde, çev. Şahabettin Yalçın (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 22.

¹⁴ Zabala, “Introduction: Gianni Vattimo and Weak Philosophy,” 14.

¹⁵ Vattimo, *Modernliğin Sonu-Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik*, 58.

¹⁶ Snyder, “Metafiziğin Sonu Hakkında,” 27.

¹⁷ Jeffrey W. Robbins, “Introduction: After the Death of God” in *After the Death of God* (New York: Columbia University Press, 2007), 16.

hümanistik öznenin de yıkımı anlamına gelir. Nitekim Vattimo'ya göre metafiziğe yönelik eleştiri hümanizmin de sarsılması demektir. Çünkü ona göre “insanlığın kendisi için merkezî ve hususi bir rol belirleyebileceği metafizik bir çerçeve olmadan hümanizm mümkün değildir.”¹⁸ Metafiziğin gerilemesi de bir anlamda hümanizmin bunalımı anlamına gelmektedir. Çünkü metafiziksel düşünce kendini hümanistik bir çerçeve ile yapılandırmıştır. Onun temeli insanın merkeze alındığı ve tüm varlıklar için her zaman geçerli olan bir özün mevcut olduğu fikridir. Bu öz ise insanın epistemik yetileri sonucu elde edilebilen ve kavranabilen bir şeydir. Öyleyse metafiziğin gerilemesi ya da çöküşü hümanizmin de bunalımı demektir.

...metafizik, ancak ‘hümanistik’ mahiyetini (her şeyi beşerî özneye indirgeme anlamında) gizlediği ölçüde var olabilir. Metafiziğin indirgemeci mahiyeti kendini aşkâr kıldığı zaman... metafizik, düşüşe geçmiş ve onunla beraber hümanizm de inişe geçmiştir. Bu sebepten dolayı, metafiziğin sonu ve neticesi olan Tanrı'nın ölümü de hümanizmin bunalımıdır.¹⁹

Vattimo'nun nazarından, söz konusu bunalımın bir diğer sonucu ise nihilizmdir. Ona göre, metafiziksel ve hümanistik düşüncenin yıkımı nihilizmin ortaya çıkışı anlamına gelmektedir. Nietzsche'nin “Tanrı öldü” sözü, yalnızca dini bir yıkımı haber vermekle kalmaz; aynı zamanda Batı'nın düşünce tarihinde çok derin bir yarığın, bir kırılmanın işareti olur. Bu sözle Nietzsche, sadece Tanrı inancının sarsıldığını değil, aynı zamanda Batı insanının yüzyıllar boyunca yaşamını dayandığı tüm değerler sisteminin çöktüğünü dile getirir. Çünkü bu değerler sistemi, Tanrı'nın varlığına, aşkın bir dünyanın gerçekliğine dayanıyordu. Tanrı'nın ölümü, işte bu aşkın dünyanın, metafiziğin ve “duyuüstü” gerçekliğin de etkisini yitirdiğini ilan eder. Heidegger, bu tespiti daha köklü bir yere yerleştirir. Vattimo “Tanrı'nın ölümü” ilanının sadece Nietzsche'nin fark ettiği bir durum olmadığını söyler. Heidegger bu harekete nihilizm der. Yani, Tanrı'nın ölümüyle birlikte anlam, değer, amaç gibi insan yaşamına yön veren kavramların altı boşalmış, bir hiçliğe doğru sürüklenmiştir. Bu hiçlik, yalnızca Nietzsche'nin dönemine özgü bir şey değildir; Heidegger'e göre Batı düşüncesi yüzyıllardır bu sona doğru ilerlemektedir. Tanrı'nın ölümü, bu sürecin nihai ilanıdır.²⁰

Tanrı, idelerin, ülkülerin alanının adıdır. Platon'dan beri, daha doğrusu, Platoncu felsefenin geç Yunan, Hristiyan yorumlarından beri duyuüstünün bu alanı, gerçek, asıl, hakiki dünya sayıldı. Bu hakiki dünyadan farklı olarak, duyulur dünya, yalnızca bu dünya, değişebilen, bunun için de yalnızca görüntü olan, gerçek olmayan dünyadır.²¹

Heidegger, Nietzsche'nin bu teşhisini çok önemli bulsa da, onu bir noktada eleştirir. Nietzsche metafiziğe, yani Batı düşüncesinin temel yapılarına karşı çıkar; ama Heidegger'e göre aslında metafiziğin zemininden hiç çıkamaz. Çünkü Nietzsche, Tanrı'nın ölümünü ilan ettiğinde, Platon'un iki dünya ayırımına -duyusal dünya ve duyuüstü dünya- karşı çıkar; ama bunu yaparken yine bu ayırımın içinde kalır. Heidegger'in ifadesiyle, Nietzsche metafiziği “tersine çevirir”, ama onu terk etmez.²² Başka bir deyişle, Tanrı'ya ve aşkın değerlere savaş açarken bile hâlâ bu değerler sisteminin dilini konuşur. Heidegger'in derin bir uyarısı vardır: Bir düşünce geleneğini yalnızca eleştirerek, ona karşı çıkarak ondan kurtulamazsın. Eğer hâlâ onun terimleriyle düşünüyorsan, hâlâ onun içindesin demektir.²³ Nietzsche'nin nihilizmi ortaya çıkarması, onun Batı metafiziğinin son büyük filozofu olmasına neden olur. Çünkü metafiziğin kendi üzerine kapanması, kendini yiyip bitirmesi, en açık hâlini Nietzsche'de bulur. Nietzsche, metafiziği çökerten figürdür; ama aynı zamanda onun son temsilcisidir. Çünkü metafizik, onun ellerinde kendi sonunu ilan ederken, kendi imkânlarını da tüketir.

Heidegger'e göre aslında Batı metafiziği klasik düşünceden itibaren Nietzsche'nin teşhis ettiği gibi kalıcı ve sabit olanın peşinde olmuştur. “Heidegger'in metafiziğe -Parmenides'ten itibaren tüm Avrupa felsefe geleneğine- karşı polemiklerinde, kabul edilmemiş olsa da, benzer bir anlam bulunur; bu polemikte metafizik, gerçekliğin nihai

¹⁸ Snyder, “Metafiziğin Sonu Hakkında,” 86.

¹⁹ Snyder, “Metafiziğin Sonu Hakkında,” 86.

²⁰ Martin Heidegger, “Metafiziğin Onto-teo-lojik İnşası” *Heidegger ve Teoloji* içinde 1. bs (İstanbul: İnsan, 2002), 62.

²¹ Martin Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, çev. Levent Özşar. 2. bs (İstanbul: Asa Kitabevi, 2001), 16.

²² Heidegger, *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, 11.

²³ Gianni Vattimo ve Santiago Zabala, *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*, çev. Erhan Kuçlu. (İstanbul: Monokl, 2012), 16.

temelini, zamanın dışında verili olan bir öz ya da matematiksel bir hakikat gibi nesnel bir yapı biçiminde kavrayabileceğine inanır.”²⁴ Batı düşüncesinde, özellikle modern dönemde, her yeni fikrin bir “temel”e, bir “kök”e bağlanarak meşrulaştırılma çabası söz konusudur. Vattimo’nun dikkat çektiği nokta şudur: Nietzsche ve Heidegger, bu “temele dönüş” hareketinin bizzat modernliğin ilerleme mantığıyla iç içe olduğunu göstermiştir. Modernlik, kendi radikalliğini geçmişe dönüş, köke dönüş, temele sadakat üzerinden meşrulaştırır. Bu yüzden her devrim, her yeni düşünce biçimi, aslında kendi zeminini arkaik bir hakikate dayandırarak yeniden üretir. Fakat Nietzsche ve Heidegger, bu döngüyü kırmaya çalışırlar. Ne var ki bu kırma girişimi, modernliğin eleştirel aygıtlarını kullanarak bir üstesinden gelme (Überwindung) projesine dönüşmez. Çünkü tam da böyle bir “üstesinden gelme” fikri, Batı metafiziğinin yapısal işleyişine aittir: Düşüncenin kendisini başka, daha doğru bir temele yerleştirme arzusu. Nietzsche ve Heidegger’in bu çabadan bilinçli olarak kaçınmaları, onları post-modern kılar. Onların tavrı, herhangi bir “daha sağlam temel” vaadinden vazgeçen, temellendirmenin imkânsızlığını kabul eden bir tavidir.²⁵

Nitekim Vattimo; “Nietzscheci Tanrı’nın ölümü duyurusunun ve Heideggerci metafiziğin sonu duyurusunun (duyurunun karakterini vurgulamama izin verin: ne bir teori ne de bir tez) geç-modern deneyimi karakterize etmek için genel bir çerçeve sağlayabileceğini iddia”²⁶ etmektedir. Nietzsche’nin söz konusu duyurusu Vattimo nazarında, Batı felsefesinin çözülüşünün bir göstergesidir. Bu açıdan mutlak ve evrensel temeller, felsefenin sığınabileceği ya da bu temellerden hareketle evrene, anlama, şeylere dair genel düşünler ileri sürme miadını doldurmuştur. Yine Tanrı’nın ölümü meselesi, ateistik bir iddia ya da Tanrı’nın var olmadığına yönelik mutlak bir düşünce ileri sürmek demek değildir. Ona göre eğer Nietzsche, mutlak manada Tanrı’nın var olmadığını dile getirmiş olsaydı, mutlaklığın olmadığına yönelik fikirlerine ters düşerdi. Dolayısıyla Nietzsche için “Tanrı öldü”, nihai bir temel olmadığı gerçeğinden başka bir anlama gelmez.

Vattimo, düşüncenin zayıflamasını ya da zayıf düşünceyi, Heidegger üzerinden de okumaktadır. Onun Nietzsche okumasında görülebileceği üzere Tanrı’nın ölümü ve nihilizm bir imkân olarak ortaya çıkmaktadır. Heidegger’den hareketle ise metafiziğin sonu meselesini düşünen Vattimo’ya göre söz konusu son meselesi Varlığın hakkıyla düşünülmesinin de önünü açmakta ve yeni bir düşünme ufkuna davet etmektedir. Metafiziğin sonu felsefi rasyonalizmin zayıflaması demek olduğu için aslında burada din ve felsefe için de olanaklar doğmaktadır. Vattimo’ya göre “metafiziğin sonu ve Tanrı’nın ölümünden kaynaklanan zorluklar üzerine düşündüğümüzde, felsefe dinle buluşur ve bu sadece “olumsuz” bir şekilde, yani felsefenin yenilgisini ve zayıflığını kabul ederek ortaya çıkan bir olasılık”²⁷ değildir. Çünkü “metafiziğin sonu aynı zamanda ve her şeyden önce kutsalın birçok biçimiyle yeniden doğuşudur.”²⁸ Metafiziğin üstesinden gelme, Varlığı nesnel bir yapı içinde ya da belirlenmiş ve tarih dışı bir anlam içinde düşünmemek demektir. Bu da aslında onu bir olay (ereignis) ya da oluş olarak düşünmek anlamına gelir. Heidegger’e göre ancak bu şekilde ortaya çıkan bir düşünme Varlığı hatırlayabilir ve onu nesnel ve metafiziksel olmayan bir şekilde kavrayabilir.

Başka bir deyişle, deneyimimizin nesneleri yalnızca bir ufuk içinde verilir; bu ufuk, şeylerin görünmesini sağlayan ışık gibi, nesnel olarak görünür değildir. Eğer Varlıktan söz edebiliyorsak, Varlığı nesnelerin genel yapısı olarak değil, ufuk ve ışık olarak düşünmeliyiz. Bir nesne olmadığı için, Varlık metafizik gelenek tarafından kendisine atfedilen istikrara sahip değildir.²⁹

Bu noktada Vattimo, Heidegger ve Nietzsche’nin izinden giderek felsefenin zamandan ve tarihten bağımsız bir bilgi sistemine ulaşamayacağını savunur. Heidegger’in ve Nietzsche’nin gözlemlediği üzere, felsefi sorular

²⁴ Gianni Vattimo, *After Christianity*, çev. L. D’Isanto. (New York: Columbia University Press, 2005), 3.

²⁵ Vattimo, *Modernliğin Sonu-Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik*, 58.

²⁶ Vattimo, *After Christianity*, 12.

²⁷ Vattimo, *After Christianity*, 21.

²⁸ Vattimo, *After Christianity*, 23.

²⁹ Vattimo, *After Christianity*, 21.

tarihsel dönemler içinde sürekli değişmiştir ve her filozof kuşağı, içinde bulunduğu çağın belirleyici koşulları çerçevesinde düşünmüştür. Bu yüzden, geleneksel felsefi sorular—örneğin deneyimin doğası, özgürlüğün anlamı ya da iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiği—zamana direnen mutlak gerçeklikleri keşfetmeye çalışarak değil, tarihsel ve toplumsal bağlam içinde geçici ve topluluklara özgü cevaplar üreterek ele alınmalıdır.³⁰ Buradan hareketle Vattimo, Nietzsche'nin “olgular yoktur, yorumlar vardır” düşüncesini hermenötik bir çerçeveden okumaya girişir. Bu felsefi eğilimin içerdiği şey, artan bir hermenötik farkındalık, yani gerçeklikle ilişkimizin dilsel (tarihsel, kültürel vb.) olarak dolayimli olduğu ve dolayısıyla her zaman yorumlara bağlı olduğu konusunda bir farkındalık olarak tanımlanabilir. Ona göre sadece hermenötik düşünce zayıf düşünceyi tamamlayabilir. Çünkü hermenötik, baskın ve tahakkümcü düşüncelerin panzehiri olarak görev yapar.³¹ Nitekim Vattimo'ya göre “hermeneutik, hakikatin yorumlayıcı doğasına işaret ederek arabuluculuk yapar.”³² Vattimo'ya göre, bu genelleştirilmiş hermenötik “dine dost bir düşünce olarak tanımlanabilir, çünkü ifade ile şey arasında doğrulanabilir bir tekabüliyet olarak hakikat fikrine getirdiği eleştiriyiyle, dini deneyimin tüm rasyonalist, ampirist, pozitivist, hatta idealist ve Marksist inkârlarının altını oyar. O halde denilebilir ki, artık dünya, mutlak anlamda belirlenmiş bir gerçeklikten değil, yorumların ve anlatıların oluşturduğu bir düzenden ibarettir. Luca D'Isanto'nun da dikkat çektiği gibi, Vattimo'nun hermenötiğe yaptığı katkı, yalnızca tarihselci bir yaklaşımı benimsemek anlamına gelmemektedir. O, felsefi bilgiye erişimin zorunlu olarak yorumlara dayandığını ve hiçbir bilginin nesnel, evrensel ya da aşkın bir temele sahip olamayacağını vurgular. Bu, aynı zamanda, Vattimo'nun metafiziğin çözülüşüne dair Heidegger ve Nietzsche ile ortak bir görüşü paylaştığını gösterir. Ancak onun yaklaşımını özgün kılan şey, bu çözülüşü bir kayıp olarak değil, yeni düşünme biçimlerine imkân tanıyan bir fırsat olarak görmesidir.”³³

Vattimo'nun felsefi projesi, nihilizmi bir varoluşsal kriz olarak değil, özgürlüğü ve çoğulculuğu mümkün kılan bir süreç olarak ele alır. Robbins'in de ifade ettiği gibi, Vattimo nihilizmin hem çağdaş hermenötik felsefenin anlaşılmasında hem de özgürleşme sürecinde oynadığı olumlu katkıyı savunmuştur. “Nihilizmin yaptığı katkı, yeni bir felsefi doktrin ya da yeni bir hakikat olarak işlev görmesi anlamında değildir. Aksine nihilizm, antik felsefeyle ilişkilendirilen ve Aydınlanma dönemi boyunca ileriye taşınan güçlü metafizik varsayımlardan, yorumlayıcı hermeneutik felsefenin zayıf, anti-otoriter damarına kadar çağdaş düşüncenin geçirdiği bir dizi olumsuzlamanın adıdır.”³⁴

Evrenin mutlak bir anlamdan yoksun olması, yani evrensel ve nesnel temellerin sarsılmış olmasıyla, bireyin ya da toplulukların kendi anlam dünyalarını yaratması bir anlamda kaçınılmazdır. Bu bağlamda, felsefenin amacı, evrensel bir hakikat arayışına girmek değil, tarihsel olarak şekillenmiş sorulara verilen farklı yanıtları anlamlandırmaktır. Bu düşünce çizgisi, modern Batı düşüncesinin köklerine yönelik bir eleştiriyi de beraberinde getirir. Kartezyen kesinlik arayışı ve Aydınlanma'nın rasyonalist temellendirme çabaları, Vattimo'nun gözünde, hâlâ metafiziksel kalıntılar taşır. Heidegger ve Nietzsche'nin mirasını devralarak, felsefeyi bu türden kesinlik iddialarından arındırmayı hedefler. Nihilizm, bu süreçte yalnızca bir yıkım değil, aynı zamanda metafiziksel otoritelerin aşılmasıyla birlikte yeni düşünme biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlayan bir imkândır. O halde Vattimo'ya göre, nesnel ve evrensel bir temele olan bu metafizik inanç olmadan, felsefe, din ve bilim arasında artık bir “ateşkes” için yer olduğunu ileri sürdüğünü söyleyebiliriz.³⁵

Vattimo, dünyayı tek bir hakikat düzleminde sabitlemenin artık mümkün olmadığını kabul ederek, bunun bir kayıp olup olmadığını sorgular. Geleneksel anlamda, gerçeklik algısının zayıflaması olumsuz bir durum olarak

³⁰ Luca D'Isanto, “Introduction” in *Belief* (California: Stanford University Press, 1996), 1-2.

³¹ Gianni Vattimo ve Santiago Zabala, *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*, çev. Erhan Kuçlu. (İstanbul: Monokl, 2012), 18.

³² Vattimo ve Zabala, *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*, 19.

³³ D'Isanto, “Introduction,” 2-3.

³⁴ Robbins, “Introduction: After the Death of God,” 14.

³⁵ Mark Wrathall, “Metaphysics and Onto-theology” in *Religion After Metaphysics*, ed. Mark Wrathall (England: Cambridge University Press, 2003), 3.

görülse de, Vattimo bu kaybın aslında özgürleştirici bir potansiyele sahip olduğunu öne sürer. Teknobilimin hâkim olduğu dünyada, gerçeklik artık ölçülen ve manipüle edilen nesneler dünyasıyla özdeşleştirilmiş, fakat bu dünya giderek kitle iletişim araçlarının sunduğu imgelerle iç içe geçerek bir tür “meta ve görüntü fantezisine” dönüşmüştür. Vattimo burada, modern bilimin ve teknolojinin gerçeklik anlayışını sorgularken, dünyayı yalnızca fiziksel ve ölçülebilir nesnelerle tanımlamanın ötesine geçerek, onun bir anlamlar ve yorumlar ağı içinde var olduğunu göstermeye çalışır.³⁶ Vattimo, inanç ya da hakikatin keşfini bir dönüşüm olarak ele alır, ancak bunu geleneksel anlamda bir dönüşüm (conversion) veya kesin bir hakikate varış olarak görmez. Onun için önemli olan, yorum sürecidir—çünkü yorum, yalnızca bir anlama faaliyeti değil, aynı zamanda yorumlayıcıyı da dönüştüren bir süreçtir. Özellikle, metafiziğin sonunu veya moral-metafiziksel Tanrı'nın ölümünü duyumsamak, basitçe bir teorik bilgi edinme durumu değil, bireyin varoluşunu derinden etkileyen ve değiştiren bir olaydır. Hatta Vattimo'ya göre, bu tür bir “duyuru” (announcement), doğrudan onun yarattığı dönüşüm içinde anlam kazanır—yani hakikat, ancak bireyin ona verdiği yanıt içinde şekillenir.

Özellikle Nietzsche ve Heidegger'in metafiziğin sonu üzerine düşünceleri, Vattimo'ya kendisinin *il pensiero debole*, “zayıf düşünce” olarak adlandırdığı şeyi keşfetmesi için ilham vermiştir. Bu süreç modernitede doruk noktasına ulaşır ve ilk kez Nietzsche tarafından ciddi bir şekilde açığa çıkarılır. Nietzsche'nin yorumlarımız tarafından dokunulmamış saf olgular olmadığını fark etmesiyle birlikte, metafizik şiddetten kopan nihilist bir düşünce olasılığı ortaya çıkar. Zayıf düşünce, aynı zamanda, Heidegger'in varlığın bir tarihi olduğu ve bu tarihin kurucu bir özelliğinin varlığın sürekli olarak unutulması ya da zayıflatılması olduğu fikrini ifade eder. Artık bir hakikati yasa statüsüne yükseltmek ve ardından bu hakikatin altına giremeyen her şeyi boğmak mümkün olmayacaktır. İşte dine açılan kapı da tam olarak burada yatmaktadır: Böylesine zayıf, hermenötik ya da nihilist bir yaklaşım, akıl adına dini entelektüel gündemden dışlayan modernitenin önde gelen söylemlerinin (Marksizm, pozitivizm, vb.) çoğunun altını oymaktadır.

2. Zayıf Din ve Dinin Dönüşü

Modernliğin Tanrı'ya öldürdüğü çağda, din “bilimsel akıl” karşısında zayıflamaya başladı. Ama postmodern dönemde, yani metafiziğin ve güçlü hakikat iddialarının sona erdiği bu çağda, dine dönmek tekrardan mümkün görünmektedir, çünkü artık inanç, mutlak doğruların savaşı olarak değil, bir yorum, bir gelenek, bir yaşama biçimi olarak değerlendirilmektedir.³⁷ Din artık baskıcı bir hakikatin adı değildir; tam tersine, metafizik zincirlerinden kurtulmuş bir şekilde, zayıf ama anlamlı bir gelenek olarak yeniden düşünülebilir. Bu yüzden Vattimo için dinin geri dönüşü, eski türden bir dogmaya saplanmak değil; metafizik yapılar çöktükten sonra, yorumların dünyasında dinî geleneği yeniden anlamlı bir pratik olarak sahiplenmektir. Zayıf düşünce, zayıf Tanrı'nın çağını açmıştır. Ama bu zayıflık, eksiklik değil; bizi mutlak hakikatin, totaliter aklın yükünden özgürleştiren bir kırılmadır. Vattimo'ya göre modern düşünce sonrası katı, nesnel ve evrenselci hakikat iddialarının çözülüşü ile birlikte din için yeni bir alan açıldığı söylenebilir. Ateistik ya da güçlü temeller öne sürmek artık makul değildir.

‘Modernitenin sonu’na ya da her halükârda krizine, dini ortadan kaldırdığını iddia eden ana felsefi teorilerin çözülmesi de eşlik etmiştir: pozitivist bilimcilik, Hegelci ve ardından Marksist tarihselcilik. Bugün artık ateist olmak ya da en azından dini reddetmek için güçlü ve makul felsefi nedenler bulunmamaktadır. Ateist rasyonalizm modernitede iki biçim almıştır: deneysel doğa bilimlerinin münhasır hakikatine olan inanç ve tarihin, insanlığın her türlü aşkın otoriteden tamamen kurtuluşuna doğru ilerleyişine olan inanç.³⁸

Modern düşünce ile birlikte önce aşkın bir Tanrı anlayışı sonucu ortaya çıkan deizmin ve pozitivizmle birlikte de bu aşkın Tanrı'nın da anlamsız olduğu sonucunda, ateistik bir formun ortaya çıkmasıyla dinin, özellikle teorik alandan kapı dışarı edildiği görülmüştür. Burada seküler bir yaşam formunun hem teorik hem de pratik düzeyde modern düşünce ile birlikte hayata geçirilme isteği söz konusudur. Modern öznenin anlamın, değer, hakikatin ve

³⁶ D'Isanto, “Introduction,” 5.

³⁷ Wrathall, “Metaphysics and Onto-theology,” 3-4.

³⁸ Vattimo, *Belief*, 28.

bilginin merkezi haline getirilmesi ile birlikte başlayan söz konusu süreç Aydınlanma ile radikal bir seviyeye ulaşmış ve dinsel olan ile metafizik eşdeğer kabul edilerek metafiziğin ve dolayısıyla da dinin eliminasyonu söz konusu olmuştur. Buna rağmen 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren dinin gerilemesinden ziyade, daha fazla görülmesi söz konusu olmuştur. Nitekim Berger'e göre, "Aydınlanma'ya kadar geri götürülebilecek sekülerleşme düşüncesinin ana teması gayet nettir: Modernleşme ile hem toplumsal seviyede hem de bireyin zihninde (bilincinde) din gerileyecektir. Fakat zaman, bu temel fikrin yanlış olduğunu ortaya koymuştur."³⁹ Yine Vattimo'ya göre post- çağlarda dinsel düşünce ve pratikte bir artış görülmektedir. Dinin modern dünyada yeniden yükselişini yalnızca toplumsal ve siyasi olaylarla değil, aynı zamanda düşünce dünyasında yaşanan köklü değişimlerle de ilişkilendiren Vattimo'ya göre Aydınlanma ve pozitivist bilim anlayışı, uzun yıllar boyunca dini, insanlık tarihinin artık geride bırakması gereken bir kalıntı olarak görmüştü. Teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, demokratik sistemlerin yaygınlaşması ve toplumsal yaşamın rasyonelleşmesiyle birlikte dinin tamamen silineceği öngörülmüyordu. Ancak bugün geldiğimiz noktada, dinin yalnızca varlığını sürdürmekle kalmayıp, geleceğe dair rehberlik sunabilecek bir alan olarak yeniden değerlendirildiği görülmektedir.⁴⁰

Modernite, dini yok etmeye yönelik büyük iddialarda bulunmuş, özellikle pozitivist bilim anlayışı, sadece deney ve gözleme dayalı bilginin doğru olduğunu savunarak, dini mitler ve metafiziksel inançların geçerliliğini reddetmiştir. Hegelci ve daha sonra Marksist tarih anlayışı da, insanlığın tarihin ilerleyişi içinde rasyonel bir bilince ulaşacağını ve böylece dinin gereksiz hale geleceğini öne sürerek, bize göre, postmodern anlayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Vattimo'nun nazarından, bugün, bu güçlü felsefi argümanlara yönelik inanç giderek yok olmaktadır. Artık ateizmi veya dini tamamen reddetmeyi destekleyen sağlam felsefi gerekçelerin eskisi kadar güçlü olmadığı bir dönemdeyiz.⁴¹ Vattimo'ya göre çağdaş dönemde çoğu filozof, gerekçe sunmadan dindar ya da dinsiz görünmekteyken, modern dönemde ise Tanrı'ya dair teorik nedenlerin (ya da kanıtlamaların) sunulduğu bilinmektedir. Modern düşüncede Tanrı'yı reddetmek için ya bilimsel gelişmelerden hareketle ya da rasyonel aklın sınırlarını belirlemekle paralel bir şekilde temellendirilir.

Metafiziğin sonu ve ahlaki Tanrı'nın ölümü ateizmin felsefi temelini tasfiye etmiştir. Çağdaş filozoflar, güçlü teorik nedenlerden ziyade sanki ataletten dolayı çoğunlukla dindar ya da dinsiz görünmektedir. Modernitede dindar olmanın ya da olmamanın teorik nedenleri pozitivist ya da tarihselci metafizikle ilişkilendiriliyordu. Tanrı ya varlığı bilimsel deneylerle doğrulanmadığı için ya da aklın ilerleyen aydınlanmasında kaçınılmaz olarak aşılması gereken bir aşama olduğu için inkâr edildi. Ancak metafiziğin sonu artık bu meta-anlatıları gözden düşürmüştür.⁴²

Modernite içindeki ateist rasyonalizmin iki temel biçimi vardı. Bunlardan ilki, yalnızca deneysel doğa bilimlerinin hakikati ortaya koyabileceğine inanmaktı. İkincisi ise, tarihin ilerleyişine duyulan inançtı:⁴³ İnsanlık, zamanla aklını ve bilincini geliştirerek, her türlü aşkın otoriteden tamamen özgürleşecekti. Çoğu zaman bu iki düşünce biçimi iç içe geçmişti. Örneğin, pozitivist ilerleme anlayışı, bilimsel gelişmelerin toplumu daha rasyonel hale getireceğini ve böylece dinin ortadan kalkacağını varsayıyordu. Bu bakış açısına göre, din ancak geçici bir hata olarak görülebilirdi—bilimsel rasyonalite tarafından düzeltilmesi gereken bir yanlış veya aklın gelişimiyle aşılması gereken bir tarihsel aşama olarak değerlendiriliyordu.

Fakat bugün, bu modernist düşüncelerin de büyük ölçüde çöktüğünü görüyoruz. Artık ne nesnel bir hakikatin varlığına ne de tarihin insanlığı tam bir akıl berraklığına ulaştıracağına dair mutlak bir inanç kaldı. En önemli kırılmalardan biri, *büyübozumu* (*disenchantment*) fikrinin kendi içinde çökmesi oldu. Max Weber'in büyübozumu kavramı,

³⁹ Peter L. Berger, "Sekülerizmin Gerilemesi" 21. *yüzyılda Dinin Geleceği - Kutsalın Dönüşü* içinde, ed. Ali Köse (İstanbul: Timaş, 2014), 42.

⁴⁰ Bkz. Gianni Vattimo, *Şeffaf Toplum*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal. (İstanbul: Say, 2012).; Wrathall, "Metaphysics and Onto-theology"; Berger, "Kutsalın Dönüşü".

⁴¹ Vattimo, *Belief*, 28.

⁴² Vattimo, *After Christianity*, 17.

⁴³ Vattimo, *Belief*, 28.

modern dünyanın mitlerden ve metafiziksel düşüncelerden arınmasını ifade ediyordu. Ancak bugün geldiğimiz noktada, bu sürecin kendisi bile bir tür mit olarak görülmeye başlandı. Yani, modern aklın en büyük iddiası olan “bütün mitlerden arınma” fikri, kendisinin de aslında bir mit olduğunu fark etti.

Hepimiz artık büyüün bozulmasının, büyüün bozulması fikrinin kendisine karşı da radikal bir büyüün bozulmasına yol açtığı gerçeğine alışmış durumdayız; ya da başka bir deyişle, mitin ortadan kaldırılması idealinin bile bir mit olduğunu kabul ederek, mitsizleştirmenin sonunda kendisine karşı döndüğü gerçeğine.⁴⁴

Tabii ki, modern düşüncenin bu sonuca barışçıl bir şekilde ulaştığını söylemek zordur. Hâlâ modern bilimci ve tarihselci rasyonalizmin savunucuları vardır. Ancak Vattimo'nun vurguladığı nokta şu: Bilimi ve ilerlemeyi mutlak bir hakikat olarak kabul eden modernist söylem, artık sorgulanamaz bir otoriteye sahip değil. Çünkü bu söylem, dini ortadan kaldırmayı hedeflerken, kendi içinde de çelişkiler barındırıyordu. Modernitenin en güçlü anlatılarından biri olan “din ortadan kalkacak” iddiası, bugün tam tersine dönmüş durumda. Artık modernitenin çöküşüyle birlikte, dinin tamamen yok olması gerektiğine dair güçlü argümanlar pek de geçerli görünmemektedir.

Bu durum, dini yeniden değerlendirmek için yeni bir alan açar. Ancak Vattimo'nun kastettiği din, geleneksel ve otoriter bir din anlayışı değil. Tam aksine, modernitenin getirdiği değişimler içinde varlığını sürdürebilen, otorite ve dogmatizmden sıyrılmış bir inanç biçimi olarak din. Artık din, modern aklın bir hatası olarak görülmek yerine, geleceği şekillendiren olası bir rehber olarak ele alınabilir. Bu bağlamda, modernitenin başarısız olan iddiaları, inancın dönüşümü için yeni bir fırsat yaratmaktadır.

Vattimo, Tanrı'nın dönüşünü bir dizi zamanın işaretlerine⁴⁵ bağlı olarak yorumlar. Ona göre geç-modern kültürde ya da post-seküler dünyada Tanrı'yı anmak söz konusu işaretler aracılığıyla mümkün olmaktadır. İnsan genel olarak içinden çıkamadığı hallerde ya da istenmedik durumlardayken Tanrı'ya sığınmakta ya da onu hatırlamaktadır. Vattimo'nun burada ele aldığı temel mesele, dinin ve inancın dönüşünün bireysel ya da psikolojik bir süreç olarak değil, tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak anlaşılması gerektiğidir. Geleneksel bir bakış açısıyla, inancın insan yaşamında geri dönüşü, genellikle yaşlanma süreciyle ilişkilendirilir. İnsan gençken dünya ile meşguldür, ancak yaşlandıkça ölümün kaçınılmazlığıyla yüzleştğinde, bu onu “öteki dünya” fikrine yönlendirir.

Yine de inanç sorununu yeniden gündeme getiren tarihsel koşullar bile yaşlanmanın fizyolojisiyle ortak bir özellik taşıyor: her iki durumda da Tanrı sorunu, bir yenilginin gerçekleşmesi olarak bir sınırla karşılaşmayla ilişkili olarak ortaya konur.⁴⁶

Vattimo, bu yaklaşımın oldukça indirgemeci olduğunu ve inancın yalnızca bireysel psikolojik aşamalara indirgenemeyeceğini savunur. Ancak, bu yaşamsal geçişle tarihsel süreçler arasında bir paralellik olduğunu da kabul eder: İnsanlık da, tıpkı bireyin yaşlanması gibi, belirli sınırlarla karşılaştığında Tanrı'ya yönelmektedir.⁴⁷

Bu noktada Vattimo, modern insanın Tanrı'ya yönelmesini, onun tarih boyunca yaşadığı hayal kırıklıklarıyla ilişkilendirir. İnsanlık, Aydınlanma ve modernite boyunca dünyada adaleti tesis edebileceğine, akıl ve bilim yoluyla sorunları çözebileceğine inanmıştı. Ancak, 20. yüzyılın savaşları, ekonomik krizleri ve teknolojinin ürettiği yeni etik sorunlar, bu inancın yıkılmasına yol açtı. İnsanlar artık dünyada mutlak bir adaletin sağlanamayacağını, rasyonel ve teknolojik ilerlemenin sınırlı olduğunu fark ettiklerinde, çareyi Tanrı'ya dönmekte bulmaktadırlar. Ölümle karşı karşıya kalan birey gibi, insanlık da toplumsal düzeyde sınırlarıyla yüzleştğinde, dini bir çerçeve içinde anlam arayışına yönelmektedir. Vattimo'ya göre Aydınlanmanın iyimser bakışının Tanrı'ya ihtiyaç hissetmemesinin en büyük nedeni

⁴⁴ Vattimo, *Belief*, 29.

⁴⁵ Gianni Vattimo, “After Onto-theology: Philosophy between Science and Religion” in *Religion After Metaphysics*, ed. Mark Wrathall (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 30.

⁴⁶ Vattimo, *Belief*, 24.

⁴⁷ Vattimo, *Belief*, 24.

hümanizme olan inançtır. Bu hümanistik yapı insanı kendi kendine yeten bir varlık olarak tellaki ederek aslında bir kibrin de açığa çıkmasına neden olmuştur.

Dinin modern dünyada yeniden yükselişi, sadece bireysel krizlerle değil, modernitenin çözmekte zorlandığı büyük meselelerle de bağlantılıdır. Vattimo, özellikle biyo-etik alanında karşılaşılan zorluklara dikkat çeker: genetik manipülasyon, çevresel krizler ve kitle toplumunda artan şiddet gibi sorunlar, modern aklın ve teknolojinin yeterli çözümler sunamadığı alanlardır. Ona göre “Kültürümüzde dinin geri dönüşü, geç-modern insanlığın karşı karşıya kaldığı bir dizi acil sorunun akıl ve teknoloji araçlarıyla çözülemeliği ile bağlantılı görünmektedir: özellikle genetik manipülasyondan ekolojiye kadar biyoetik alanındaki sorunlar ve kitle toplumundaki yeni varoluş koşullarında şiddetin patlamasıyla ilgili sorunlar.”⁴⁸ İnsanlar, bu tür karmaşık ve etik açıdan tartışmalı konular karşısında, seküler çözümlerin yetersiz kaldığını hissederek, dini referanslara geri dönmektedir. Söz konusu dönüş pek net değildir elbette. Vattimo için bu dönüş sanki daha önce hep bizimle birlikte olan ama bir süre unuttuğumuz bir şeyin dönüşü gibidir. Bizde iz bırakan ve silinmeyen bir şey gibi.

...varoluş koşullarımızda din bir geri dönüş olarak denenir. Bu, kesin olarak unuttuğumuzu sandığımız bir şeyin yeniden ortaya çıkması, üstü örtülmüş bir izin yeniden güncelleşmesi, bir yaranın yeniden kötüleşmesi, bastırılan bir şeyin yeniden su yüzüne çıkması, bir *Überwindung* (aşma, gerçekleşme ve sonra bir yana bırakılma) olduğunu düşündüğümüz şeyin yalnızca bir *Verwindung*, yani hastalığının silinmez iziyle yeniden hesaplaşması gereken uzun bir iyileşme dönemi olarak kaldığının ortaya çıkmasıdır. Eğer bir geri dönüş söz konusu ise, bu, kendi özüne göre tesadüfi kalan dinin bir kendini yeniden sunma biçimi olabilir mi? Sanki -tarihsel, bireysel ya da toplumsal birkaç olay nedeniyle- yalnızca onu unutmuşuz (belki de suçlu olarak) ondan uzaklaşmışız da, şimdi başka birkaç tesadüfi koşul nedeniyle unutkanlık birden azalmış gibi değil mi?⁴⁹

Ancak Vattimo, Tanrı'yı yalnızca aşılmaz sınırlarla ilişkilendiren bu düşünceye karşı birtakım itirazların öne sürülebileceğini kabul eder. Öncelikle, bizzat dindarların bakış açısından bile, bu anlayış problematiktir. Örneğin, Dietrich Bonhoeffer, Tanrı'nın yalnızca boşlukları dolduran bir figür olarak görülmesine karşı çıkmıştır. Tanrı'nın varlığı, sadece insanın çözemediği problemlere son çare olarak başvurulmuş bir şey olmamalıdır. İkinci olarak, seküler akıl açısından da, Tanrı'yı yalnızca felaketlerle bağdaştırmak onun hakikat iddiasını zayıflatır. Eğer bir Tanrı varsa, o sadece insanların çaresiz anlarında başvurduğu bir varlık değil, tüm varoluşu kuşatan bir anlam çerçevesi olmalıdır. Ona göre “Eğer bir Tanrı varsa, o kesinlikle ne sadece bizim sıkıntılarımızdan sorumludur ne de esas olarak bizim başarısızlıklarımız aracılığıyla tanınabilecek biridir.”⁵⁰

Vattimo'nun analiz ettiği bu mesele, modern dünyada inancın doğasını sorgulayan temel sorulardan biridir. Modernitenin yarattığı krizler, dini yeniden önemli bir mesele haline getirmiştir. Ancak bu dönüş, sekülerleşmenin başarısız olduğu anlamına mı gelir, yoksa sekülerleşmenin bizzat kendisi, dinin dönüşümüne mi yol açmıştır? Vattimo, bu soruların peşinden giderek, inancın postmodern dünyada nasıl yeniden şekillendiğini tartışmaya devam eder. Fakat şunu da belirtmemiz gerekir ki, Vattimo dinin dönüşünün siyasal anlamda da ele alınması gerektiği konusunda önemli analizler yapmaktadır. Elbette konumuzun kapsamında olmadığı için bu mesele ile ilgili yalnızca şunu söylemek yeterli olacaktır: Vattimo dönemin, zamanın işaretlerinden hareketle sömürgeci ve emperyalist anlayışlarının miadının doldurması ve nüfusun da hareketlenmesi ile birlikte artık, örneğin Müslüman toplumların, kendilerini daha iyi ifade etmelerinin de önünün açıldığını ifade ederek bu noktaya işarete eder.⁵¹ man toplumların- yalnızca pasif nesneler değil, kendi tarih anlatılarını ve hakikat iddialarını ifade edebilen özneler olarak sahneye çıkmasına imkân tanımıştır. Tam da bu bağlamda, Vattimo dönemin işaretlerini, yani emperyalist ve sömürgeci düzenlerin çözülmesini, nüfus hareketliliğiyle birlikte değerlendirerek, bu tarihsel kırılmanın Müslüman toplumların kendilerini

⁴⁸ Vattimo, *Belief*, 25.

⁴⁹ Gianni Vattimo, “İzin İzi” *Din* içinde, ed. Jacques Derrida ve Gianni Vattimo (Ankara: Dost Kitabevi, 2011), 77.

⁵⁰ Vattimo, *Belief*, 25.

⁵¹ Vattimo, *Belief*, 26-27.

daha serbestçe ifade edebilmeleri bakımından yeni imkânlar doğurduğunu ileri sürer. Bu çoğulcu açılım, yalnızca siyasal bir hak talebine değil, aynı zamanda dilin, metaforun ve anlamın tekil tahakküm biçimlerinden kurtuluşuna da işaret eder. Böylece Vattimo'ya göre, dinin kamusal alandaki yeniden belirişi, bir tür geri dönüş değil, tarihin ve anlamın merkezsizleşmesinin bir sonucu olarak kavranmalıdır.

Geç-endüstriyel toplumda dinin yeniden canlanması, doğrudan bir nedensellik bağı olmasa da, metaforun özgürleşmesine ve ateizmin felsefi nedenlerinin reddedilmesine karşılık gelmektedir. Kuşkusuz, bu canlanmayı açıklamak için pek çok açıklama ileri sürülmüştür ve bunlar en nihayetinde metafiziğin sonunu getiren tarihsel koşullarla ilgilidir - örneğin, “diğer” kültürleri fiilen özgürleştiren ve böylece Avrupa-merkezci tarihselciliğin kendisini imkansız kılan sömürgeciliğin çöküşü gibi. Batı sömürgeciliğinin sona ermesi, sanayileşmiş ulusların çoğunda çok etnikli bir toplum geliştirme olasılığı anlamına da gelmektedir. Felsefenin ya da edebiyat eleştirisinin metinsel özgürleşmesinden daha az barışçıl olsa da, çok etnikli çoğulculuk metaforun özgürleşmesinin bir olgusu olarak ele alınabilir.⁵²

Metafiziğin sona ermesi, Batı düşüncesinde köklü bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Örneğin, sömürgeciliğin çöküşü, yalnızca politik bir olgu olmanın ötesinde, Batı'nın evrensellik iddiasına dayalı tarih anlayışını da sarsmış ve böylece Avrupa merkezli tarihselciliğin imkânsız hale gelmesine yol açmıştır. Artık yalnızca Batı'nın ürettiği büyük anlatılar geçerli değildir; aksine, daha önce susturulmuş kültürler kendi tarihsel ve teolojik söylemlerini dile getirmeye başlamıştır. Batı dışı dünyaya ait seslerin özgürleşmesi, sadece siyasal ve toplumsal bir dönüşümü değil, aynı zamanda felsefi düşüncenin de temellerini sarsan bir çoğulculuğu ortaya çıkarmıştır.

Bu süreç, sanayileşmiş toplumlarda çok kültürlü bir yapının oluşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Vattimo'nun dikkat çektiği nokta, çok kültürlü toplumların dinî kimlikleri de beraberinde getirmesi ve böylece Batı'nın sekülerleşme sürecine meydan okumasıdır. Artık Batı dünyası, kendi iç dinamikleriyle gelişen bir sekülerleşme sürecinde ilerlememekte, aksine farklı kültürlerin dinî ve metafiziksel söylemleriyle iç içe geçmiş bir biçimde var olmaktadır. Felsefi metinlerde ve edebi eleştirilerde yaşanan metaforun özgürleşmesi gibi, toplumda da farklı dini gelenekler yeniden görünür hale gelmiştir. Ancak bu çoğulculuk, Batı toplumlarında bir savunma mekanizmasını da harekete geçirmiştir: Batılı toplumlar, kendi yerel dini geleneklerini yeniden keşfetme ve onlara daha sıkı sarılma eğilimine girmiştir.⁵³

Burada Vattimo, dinin geri dönüşünü salt bir kültürel etkileşim olarak değil, aynı zamanda psikolojik ve varoluşsal bir fenomen olarak da ele alır. Çoğulculuğun artması, bireylerin aidiyet ihtiyacını derinleştirmiş, böylece eski dinî formlar bir tür güvence alanı olarak geri dönmüştür. Ancak bu aidiyet arayışı hem güven verici hem de tehdit edici bir boyut taşır; çünkü bireyler, kimliklerini sağlamlaştırmak için aynı zamanda bu aidiyetin sınırlandırıcı ve otoriter yönleriyle de yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Burada Vattimo'nun “babalık” metaforunu kullanması önemlidir: Dinin dönüşü, tıpkı bir otorite figürüne dönüş gibi hem koruyucu hem de kısıtlayıcıdır.

Söz konusu dönüşü yukarıda ifade ettiğimiz gibi Tanrı'nın ölümü ve metafiziğin sonu metaforları üzerinden değerlendirilen Vattimo, burada felsefenin görevinin bittiğini ifade etmek istemez. Aksine felsefenin eleştirel yönünün daha işlevsel olmasının da önünün açıldığını söyler. Ona göre her iki metaforun sonuçları iki şekilde ifade edilebilir:

Birincisi, postmetafizik çağda dinin yeniden canlanması yalnızca bir yanlış anlamamanın sonucu değildir. Daha ziyade, Batı dini geleneği ile zayıflama kaderine sahip bir olay olarak Varlık fikri arasındaki derin aile benzerliğini -şu anda sadece bu şekilde ifade edebiliriz- fark edersek, teorik meşruiyeti ortaya çıkabilir. İkinci olarak, bu aile benzerliğinin tanınması, felsefeye kutsalın zamanımızda aldığı biçimler üzerine eleştirel bir düşünme zemini sunar. Bu nedenle, kurucu, antime-tafizik ilhamına her ihanet ettiğinde, dinin yeniden canlanması felsefi eleştiriye tabi tutulmalıdır.⁵⁴

⁵² Vattimo, *After Christianity*, 18.

⁵³ Vattimo, *After Christianity*, 18.

⁵⁴ Vattimo, *After Christianity*, 23.

Bu bağlamda Vattimo, tartışmanın merkezi kavramı olarak *sekülerleşmeyi* ele alır. Ancak Vattimo, sekülerleşmeyi dinin basitçe terk edilmesi ya da aşılması olarak görmez; aksine, onu varlığın (*Being*) tarihsel olarak zayıflamasıyla (*Verwindung*) ilişkilendirir ve bu sürecin Hristiyanlığın temel kavramlarından biri olan *kenosis* (Tanrı'nın kendini boşaltması) ile paralel olduğunu iddia eder. Burada Vattimo'nun önemli bir tezi ortaya çıkmaktadır; ki o da sekülerleşmenin aslında din için bir olanak olduğudur. Hatta bir adım daha ileriye giden Vattimo'ya göre "Gerçek dindarlık sekülerleşmeye dayanır."⁵⁵ Vattimo'nun yaklaşımına göre, sekülerleşme aslında Tanrı'nın dünya ile bütünleşmesini ifade eden *enkarnasyon* (incarnation) sürecinin bir devamıdır. "Eğer Varlığın zayıflamasının, kurtuluş tarihinin çekirdeği olan Tanrı'nın *kenosis*'i olarak kendini gerçekleştirdiği mod ise, sekülerleşme artık dinin terk edilmesi olarak değil, Varlığın dini görevinin paradoksal bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak algılanmalıdır."⁵⁶ Geleneksel olarak sekülerleşme, dinin toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkisinin zayıflaması olarak değerlendirilir. Ancak Vattimo için bu zayıflama, dinin ortadan kalkması değil, bizzat Tanrı'nın dünya içindeki hareketinin bir parçasıdır. Eğer varlığın tarih boyunca zayıflaması, Tanrı'nın kendini insanlıkla bütünleştirmesi olarak okunabiliyorsa, sekülerleşme de dini ortadan kaldıran bir süreç değil, paradoksal bir şekilde varlığın dinsel yönünün gerçekleştirilmesidir. Bu durumda, modernleşme ve sekülerleşme süreci, dinin karşıtı olarak değil, onun içkin bir devamı olarak okunmalıdır. Bu bakış açısı, metafiziğin sona ermesiyle birlikte dinin geri dönüşünü değerlendirme biçimimizi kökten değiştirir.

Geleneksel bir perspektiften bakıldığında, modern dünyada dinin yeniden yükselişi, sekülerleşme teorilerine bir meydan okuma olarak görülebilir. Ancak Vattimo, sekülerleşmenin, dinsel olanın tamamen ortadan kalkmasını değil, onun farklı bir formda dönüşmesini sağladığını ileri sürer. Dinin modern dünyadaki varlığı, onun hâlâ güçlü metafizik temellere dayandığını değil, aksine zayıflayarak, çoğulculuşarak ve yorumlanabilir hale gelerek dönüşüm geçirdiğini gösterir. Bu noktada, postmetafizik felsefenin görevi, sekülerleşme süreciyle birlikte dinin dönüşümünü anlamak ve bu dönüşümün çeşitli biçimlerini eleştirel bir süzgeçten geçirmektir. Ancak bu eleştiri, yalnızca dinin toplumsal ve siyasal düzlemde nasıl işlediğini anlamaya yönelik değildir; aynı zamanda felsefenin kendisini de sorgulamasını gerektirir. Çünkü eğer sekülerleşme, Tanrı'nın dünya ile bütünleşmesini sağlayan bir süreçse, o hâlde modern felsefenin sekülerleşmeyi nasıl kavradığı da yeniden değerlendirilmelidir.⁵⁷

Vattimo'ya göre Varlığın zayıflaması ya da post-seküler dönemle birlikte aslında *enkarnasyon* da doğrulanmış demektir. Hristiyan inancına göre yapılan bu değerlendirmede Vattimo, söz konusu meselenin zaten Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinde görüldüğünü vurgular. Varlığın zayıflaması, "enkarnasyonun *kenosis* olarak radikal bir şekilde okunması yoluyla Hristiyan mesajının... yalnızca tek bir olası anlamını" sunmaktadır.⁵⁸ *Kenosis* vurgusu, İlahi Olan'ın gerçek anlamda zayıflaması olarak tanımlanmaktadır: Tanrı belirli bir mesajı ya da (dini) yasanın yorumunu iletmek için daha aşağı bir insan formuna bürünmeyi tercih eder. Bu noktada Frederiek Depoortere, Vattimo'nun zayıflık ve metafiziğin sona ermesi düşüncesi ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

"Enkarnasyon her şeye kadir, mutlak, ebedi bir Tanrı'nın sonunu ve dolayısıyla Tanrı'nın zayıflamasını ima eder. Hristiyanlığın Tanrısı, doğal dindarlığın vahşi Tanrısı değildir ve aynı şekilde, her şeye kadir ve her şeyi bilen bir neden olarak, hala doğal dinlerin Tanrısı ile uyumlu olan metafiziğin Tanrısı da o kadar azdır. Sonuç olarak, metafiziğin sona ermesi nihayetinde o şiddet dolu Tanrı'yı geride bırakmamızı sağlar."⁵⁹

Ona göre *kenosis*, Tanrı'nın gücünden ve otoritesinden bilinçli olarak vazgeçmesini, kendini alçaltmasını ve aşkınlığını sınırlandırmasını ifade eder. Bu kavram, yalnızca dini bir tema olmanın ötesinde, modern düşüncenin temel bir yönüne de ışık tutar. Vattimo'ya göre Hristiyan inancında Tanrı'nın kendini dünyaya bu şekilde sunması,

⁵⁵ Robbins, "Introduction: After the Death of God," 22.

⁵⁶ Vattimo, *After Christianity*, 24.

⁵⁷ Vattimo, *After Christianity*, 24.

⁵⁸ Vattimo, *After Christianity*, 80.

⁵⁹ Frederiek Depoortere, "Gianni Vattimo and René Girard on the Uniqueness of Christianity," *The Heythrop Journal* 50, sayı: 5 (2009): 877-78.

aslında felsefenin de zamanla kesinlik ve katı hakikat iddialarından vazgeçmesiyle paralellik gösterir. Başka bir deyişle, çağdaş düşüncenin kesinlikten uzaklaşarak yorumlara ve çoklu perspektiflere yönelmesi, İncil'in özündeki mesajı—sevgi ve hayırseverlik, yani caritas—teyit eder.⁶⁰ Nietzsche ve Heidegger'in dile getirdiği “metafiziğin sonu” fikri, Vattimo'nun yorumunda Yeni Ahit'in sevgi ve dayanışma çağrısının felsefi bir yankısı gibidir. Burada Hristiyan inancı ile Vattimo'nun “zayıf düşünce” adını verdiği yaklaşım, birbirinden kopuk veya karşıt değil, aksine iç içe geçmiş ve birbirini besleyen iki unsur olarak ortaya çıkar. Hristiyanlık, Tanrı'nın İsa'da insan olup kendini savunmasız hale getirmesiyle, güç ve otoriteden vazgeçmenin, katı hakikat iddialarının altını oymanın en radikal örneğini sunar. Vattimo'ya göre, tam da bu kenotik tavır sekülerleşmenin gerçek kökenidir. Çünkü Tanrı, insanlıkla olan ilişkisini mutlak bir otorite olarak değil, sevgi ve kırılganlık üzerinden kurmuştur. Aynı şekilde, modern düşünce de artık kesinlik ve otorite iddialarından sıyrılarak, yorum ve diyalog ekseninde şekillenmektedir.

Rorty, *The Future of Religion* adlı eserde Vattimo ile ortak bir platformda buluşsa da, dine yönelik yaklaşımları ciddi anlamda ayrıştırmaktadır. Rorty, dinin yeniden gündeme getirilmesini, özellikle Hristiyanlık temelinde bir etik veya felsefi meşruluk zemini aranmasını gereksiz bulur. Ona göre, etik ve insani değerlere dair tüm argümanlar seküler bir temelde, dinin katkısına ihtiyaç duyulmaksızın inşa edilebilir. Vattimo'nun kenosis kavramını temel alarak Tanrı'nın “zayıflaması”nı sekülerleşmenin bir biçimi olarak yorumlaması, Rorty açısından teolojik bir metafor olarak ilginç olabilir, ancak felsefi olarak işlevsizdir. Rorty, bu yaklaşımın sonunda Tanrı'yı herhangi bir güçlü normdan arındırarak, tamamen etkisiz bir simgeye dönüştürdüğünü ima eder.⁶¹ Ayrıca Vattimo'nun hakikati yalnızca yorum olarak görmesi Rorty'nin pragmatist doğruluk anlayışıyla örtüşse de, dine yeniden başvurması onun seküler hümanist çizgisine göre “metafiziğe geri dönüş” olarak değerlendirilir. Bu eleştiriler, Vattimo'nun zayıf düşüncesinin, felsefi anlamda açık olsa da, Rorty gibi seküler düşünürler için fazlasıyla nostaljik ve gereksiz görüldüğünü ortaya koyar.

Buna rağmen Vattimo'nun düşüncesinde, Tanrı'nın dünyaya yönelik sevgi dolu alçalışının, yani kenosis'in, tarihsel bir süreç içinde tezahür etmesi olarak anlaşılır. Bu süreç, dini hayırseverliğin ve açıklığın zaman içinde toplumsal yapılara yansımalarıdır. Sekülerleşme, çoğunlukla dinin karşıtı olarak görülse de, Vattimo'ya göre aslında Hristiyanlığın özünden doğan bir dönüşüm biçimidir. Onun ifadesiyle, Hristiyanlığın misyonu, sekülerleşmeyi bir tehdit olarak değil, kendi kimliğini derinleştirmenin bir yolu olarak görmektir.⁶² Bu bağlamda sekülerleşme, sadece dini düşüncenin zayıflaması veya kamusal alandan çekilmesi değil, aynı zamanda farklı dünya görüşlerine açık bir toplum inşa edilmesidir. Katı dogmatik yapılara saplanıp kalmak yerine, toplumu her türlü düşünceye ve yoruma alan açan bir esneklikle şekillendirmek, sekülerleşmenin en önemli kazanımlarından biridir. Böyle bir anlayış, dini inançları katı bir ideolojiye dönüştüren, farklı görüşleri dışlayan baskıcı dindarlık biçimlerine karşı da bir panzehir niteliği taşır. Bu perspektiften bakıldığında, sekülerleşme dünyayı, hiçbir bireyin veya grubun mutlak hakikat üzerinde tekel iddiasında bulunamayacağı bir yorum çoğulluğu alanı olarak görmeyi gerektirir. Bu düşünce, köklü bir epistemolojik ve ontolojik alçakgönüllülük içerir ve tam da Hristiyanlığın kenosis anlayışıyla örtüşür: Tanrı'nın mutlak gücünden feragat ederek insanlarla sevgi ve dayanışma içinde olmayı tercih etmesi gibi, sekülerleşmiş toplum da otorite ve kesinlik iddialarından sıyrılarak daha açık, daha insancıl bir yapı kazanır. Vattimo'ya göre Hristiyanlığın en büyük başarısı, dogmalarda veya değişmez doktrinlerde değil, tam aksine, modern insan hakları anlayışına, toplumsal ilişkilerin insani boyutuna ve sınıfsal yapıların çözülmesine ilham veren caritas'ın sekülerleşmiş biçiminde yatmaktadır. Hristiyanlık, insan sevgisini ve dayanışmayı merkeze alan mesajını, katı kurallardan bağımsız bir şekilde, modern toplumun temel değerlerine dönüştürerek sürdürmektedir. Sekülerleşme, bu yüzden Hristiyanlığın yok oluşu değil, onun en derin hakikatlerinden birinin tarih içinde farklı bir biçimde açığa çıkmasıdır.

⁶⁰ Thomas G. Guarino, *Vattimo and Theology* (New York: T&T Clark International, 2009), 20.

⁶¹ Richard Rorty vd., “Metafizikten Sonra Dinin Geleceği Nedir?” *Dinin Geleceği* içinde, çev. Rahmi G. Ögdül (İstanbul: Ayrıntı, 2009), 41-42.

⁶² Vattimo, *After Christianity*, 98.

Ona göre, Hristiyanlık sadece zayıf düşünceyle uyumlu olmakla kalmaz, aynı zamanda onun bir tür ifadesi, yani bir transkripsiyonu olarak da görülebilir. Bu bakış açısıyla Vattimo, postmodernite ile Hristiyanlığın bir tür teorik yakınlaşmasını, inanç ve aklın yeni bir düzlemde birleşmesini önerir. Bu birleşme, hakikate dair mutlak iddialardan uzaklaşmayı ve hem inancın hem de aklın kesinlik arayışından vazgeçmesini gerektirir. Artık ne din ne de felsefe, gerçekliğin mutlak bir yapısını ortaya koyma iddiasında bulunur; aksine, her ikisi de gerçekliğin katılığının çözüldüğü, nesnelliğin yerini yorumların aldığı bir dünyaya uyum sağlar. Bu dönüşüm, yalnızca düşünsel düzeyde değil, dini yapıların kendisinde de bir dönüşüme işaret eder. Vattimo'ya göre, dogmatik ve katı dini kurallar, baskıcı normatif yapılar ve insanın özgürlüğünü sınırlayan katı inanç sistemleri zayıfladıkça, din insan için daha erişilebilir ve dostane bir hale gelmiştir. Bu süreç, post-seküler çağın bir işareti olarak, Tanrı'nın ve dinin zayıflamasını değil, onların daha insancıl ve özgürleştirici bir hale gelmesini ifade eder. Böylece, inanç artık korkuya, itaate veya mutlak otoriteye dayanan bir sistem olmaktan çıkıp, bireyin kendi yorumları ve deneyimleriyle şekillendirdiği esnek bir alan haline gelir. Vattimo'nun yorumuna göre, Kutsal Kitap'ın asıl mesajı, güçlü ve katı düşünce yapılarını terk etmek ve daha açık, insana yönelik bir inanç biçimi geliştirmektir. Bu, dogmalara ve mutlakiyetçi dini kurallara körü körüne teslim olmayı reddeden bir anlayıştır. Ona göre, vahiy bizleri “doğal din” olarak adlandırılan ve otoriter dini kurumların mutlak hakikat olarak sunduğu dogmalara boyun eğmek zorunda bırakılan bir anlayıştan özgürleştirir. Tanrı, artık korkulacak veya itaat edilmesi gereken bir otorite değil, insanın varoluşsal yolculuğunda ona eşlik eden bir varlık olarak yeniden düşünülmelidir.

Kitap vahyi bizi, ‘doğal dinden’, batıl inançlardan ve ilahî olanın kavrayışımızın kesinlikle ötesinde yer alan ve bu nedenle mantıksız olan ve kiliselerin otoritesi tarafından dayatılan en çeşitli dogmatik ve ahlaki disiplinleri sessizce kabul ederek boyun eğmek zorunda kalacağımız gizemli bir güç olduğu fikrinden kurtarır.⁶³

Vattimo'ya göre düşünce ve dil, bireyin içinde doğup büyüdüğü gelenek ve göreneklerle sıkı bir ilişki içindedir. İnsan akli, tamamen kültürel, sosyal ve dilsel ağların içine gömülüdür; yani dünyayı anlamlandırma biçimimiz, belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlam içinde şekillenir. Bu durum, bireyin kendi bakış açısını mutlak ve evrensel bir hakikat olarak görmesini problemli hale getirir. Kendi doğrularında ısrarcı olan bir akıl anlayışı, çoğu zaman hoşgörüsüzlüğe ve hatta totaliter eğilimlere yol açar. Vattimo, dünyanın giderek daha fazla dışlayıcı şiddete sürüklenmesinin, grupların, ulusların, dinlerin ve kültürlerin kendi hakikatlerini mutlaklaştırarak diğerlerini dışlamalarından kaynaklandığını öne sürer. Her topluluk, kendi gerçeklik anlayışını ontolojik bir zorunluluk olarak sunmaya başladığında, farklı olanı kabul etme yetisi kaybolur ve çatışma kaçınılmaz hale gelir. Ancak bu yaklaşım, Vattimo'nun eleştirdiği “güçlü düşünce”nin (pensiero forte) bir uzantısıdır. Mutlak hakikat iddialarına dayanan bu düşünce tarzı, günümüzde geçerliliğini yitirmiştir, çünkü artık dünyayı kesin doğruların değil, farklı yorumların bir araya geldiği bir alan olarak görmek gerekmektedir. Bugünün dünyasında, hakikat iddialarının mutlak olmadığını; her bir bakış açısının, belli bir kültürel ve tarihsel bağlamdan doğduğunu anlamak hem daha kapsayıcı hem de daha çoğulcu bir düşünce biçimini mümkün kılar.⁶⁴

Vattimo'nun zayıf düşüncesi, metafiziğin çözülmesiyle birlikte, hakikatin mutlak ve kesin değerler üzerinden tanımlanmasına karşı çıkar. Bu çerçevede din, güçlü bir doktrin olarak varlığını sürdüremez çünkü bu, ontolojinin mutlak olarak bilinebileceğini varsayan metafizik bir duruşu gerektirir. Hristiyanlık da bu noktada, dogmatik öğretilerden arındırılmış, daha esnek ve yoruma açık bir biçimde ele alınmalıdır. Vattimo, bu dönüşümü, Hristiyanlığın özüne ilişkin kendi yorumuyla temellendirir ve Hristiyanlığın ancak “zayıf düşünce” içerisinde anlam bulabileceğini savunur. Öyleyse son olarak diyebilir ki; Zayıf teoloji, Tanrı'nın varlığını metafiziksel kesinlikler üzerinden temellendirmek yerine, onu tarihsel bir anlatı ve etik bir değer olarak ele alır. Bu noktada Vattimo, Hristiyanlığın tarihsel gelişimini sekülerleşme süreciyle birlikte değerlendirir ve sekülerleşmeyi dinin reddi olarak değil, onun özündeki sevgi mesajının (*caritas*) daha saf bir biçimde ortaya çıkması olarak görür. Vattimo'ya göre, geleneksel teolojik düşünce,

⁶³ Vattimo, *After Christianity*, 37.

⁶⁴ Guarino, *Vattimo and Theology*, 28.

Tanrı'yı mutlak bir varlık ve ontolojik bir temel olarak ele almıştır. Ancak Tanrı'nın bu şekilde kavranması, dinî inancın otoriter ve dogmatik bir yapıya bürünmesine yol açmıştır.

Bu noktada, Caputo, zayıf teolojinin postmodern çağda önemli bir katkı sunduğunu kabul ederken, onun dini ve ilahi olanı fazlasıyla etik ve yorum merkezli bir yapıya hapsettiğini düşünür. Caputo'ya göre kenosis kavramı, klasik teolojide Tanrı'nın dünyaya yönelimini ifade ederken, Vattimo'da bu boşalma radikalleştirilerek Tanrı'nın aşkınlığı neredeyse tamamen silinmektedir. Bu durum, Caputo'nun ifadesiyle, Tanrı'yı bir tür “etik simge”ye indirger; dini inanç, dogma ve kurumsal yapılar ise tümüyle göz ardı edilir. Ayrıca Caputo, Vattimo'nun “zayıflık” kavramını metafizikten arındırma çabasının kendi içinde yeni bir metafizik yaratma tehlikesi taşıdığını savunur. Zira “zayıflık” bir norm haline geldiğinde, bu da güçlü bir düşünsel yapı üretir — yani zayıf düşünce de kendi içinde güçlü bir kurguya dönüşebilir. Caputo, tüm bu nedenlerle Vattimo'nun yaklaşımını etkileyici ama teolojik olarak problemli ve sınırları belirsiz olarak değerlendirir.⁶⁵

Vattimo, Caputo'nun zayıf teolojiye yönelik eleştirilerine doğrudan yanıt verirken, kendi yaklaşımının radikal sekülerlik içinde Hristiyanlıkla ilişkisini koruduğunu savunur. Caputo'nun, Tanrı'nın “etik bir metafora” indirgenmesi yönündeki eleştirisine karşı Vattimo, Tanrı'nın zaten tarihsel olarak sekülerleşme ve kenosis yoluyla aşkın konumunu bıraktığını ve bu sürecin Hristiyanlığın iç mantığına uygun olduğunu ileri sürer. Vattimo'ya göre, Caputo'nun teolojik olarak hâlâ bir “ilahi gizem” arayışı içinde olması, Hristiyanlığın radikal sekülerliğe açılmasını zorlaştırır. Vattimo, Caputo'nun dini bir deneyimi muhafaza etme isteğini anladığını belirtse de, bunun felsefi olarak bir tür “yarı-aşkınlık” pozisyonuna saplanmak anlamına geleceğini düşünür. Oysa kendisine göre, zayıf teoloji hem Tanrı'yı hem de dini pratikleri dünyevileştirmekle gerçek anlamda özgürleştirici olabilir.⁶⁶

Öyleyse diyebiliriz ki, Vattimo burada, postmetafizik düşüncenin sekülerleşmeyi, dinin ortadan kalkışı olarak değil, varlığın ve hakikatin zayıflaması olarak anlaması gerektiğini vurgular. Bu zayıflama, dini dogmatik yapılarından arındırırken, onu tamamen yok etmez. Aksine, dinin dönüşümüne ve yeni bir yorum sürecine girmesine imkân tanır. Bu yüzden, modern dünyada dinin geri dönüşü bir gerileme değil, sekülerleşmenin ve metafiziğin çözülüşünün doğal bir sonucudur. Postmetafizik düşünce, bu süreci anlamlandırmalı ve dini yeniden yorumlamanın imkânlarını araştırmalıdır.

Sonuç Yerine: Eleştiriler ve Değerlendirme

Vattimo'nun zayıf düşünce anlayışı, modern Batı düşüncesinin metafizik geleneğiyle hesaplaşmasını mümkün kılan post-metafizik bir felsefe biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma boyunca gösterildiği üzere, Vattimo'nun yaklaşımı, yalnızca felsefi değil; aynı zamanda teolojik, kültürel ve tarihsel boyutlara sahip çok katmanlı bir çözümleme önermektedir. Nietzsche ve Heidegger'den devraldığı eleştirel mirasla hareket eden Vattimo, “Tanrı'nın ölümü” ve “metafiziğin sonu” metaforlarını, çağdaş insanın anlam, hakikat ve varlıkla kurduğu ilişkiyi yeniden düşünmenin anahtarı olarak yorumlar.

Zayıf düşünce, Batı felsefesinin temellendirme, evrensellik ve kesinlik arayışlarını sorgular ve bunun yerine yorum, çoğulluk, bağlamsallık ve sonluluğu esas alan bir düşünme biçimi önerir. Bu bağlamda felsefe artık hakikate ulaşma iddiası taşıyan bir yapı olmaktan çıkar; daha ziyade, farklı tarihsel ve kültürel yorumların geçici ve yerel geçerlilikler içinde dolaşıma girdiği bir alan haline gelir. Vattimo, bu dönüşümü yalnızca entelektüel bir kriz olarak değil, aynı zamanda özgürleşmenin ve yeni düşünsel imkanların habercisi olarak görür.

⁶⁵ John D. Caputo, “Spectral Hermeneutics: On the Weakness of God and the Theology of the Event” in *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins (New York: Columbia University Press, 2007), 83-84.

⁶⁶ Gianni Vattimo, “Toward a Nonreligious Christianity” in *After the Death of God*, ed. Jeffrey W. Robbins (New York: Columbia University Press, 2007), 45.

Bu felsefi dönüşüm, dinin postmodern dünyada yeniden değerlendirilmesini de mümkün kılar. Vattimo'ya göre sekülerleşme, dini dışlayan bir süreç değil; dini dogmatik yapılardan arındırarak, onun tarihsel ve yorumsal doğasına uygun bir şekilde yeniden ortaya çıkmasına olanak tanıyan bir zemin yaratır. Bu noktada Hristiyanlığın kenosis (boşalma) ve caritas (hayırseverlik) ilkeleri, Vattimo'nun dini yorumunun merkezinde yer alır. Tanrı'nın kendisini dünyaya indirgemesi, aşkınlıktan içkinliğe geçişin, otoriteden zayıflamaya yönelmenin ilahi biçimidir. Bu zayıflama, yalnızca Tanrı'nın değil, aynı zamanda tüm metafizik iddiaların da terk edilmesini gerektirir.

Makale boyunca ortaya konmaya çalışıldığı üzere, Vattimo'nun "zayıf teoloji" anlayışı, modernitenin ateist rasyonalizmi karşısında dini yeniden meşrulaştırmaz; aksine, Tanrı inancını güçlü temeller ve rasyonel zorunluluklardan arındırarak, etik ve yorumsal bir yaşama pratiği haline getirir. Bu bağlamda, dinin dönüşü yalnızca teolojik bir mesele değil; aynı zamanda felsefenin, hakikatin ve insan varoluşunun anlamına dair yeni bir arayışın parçasıdır. Bu anlamda Vattimo'nun en ayırt edici katkısı, Tanrı'yı klasik teistik kategorilerden kurtararak kenosis ve caritas temelli, yorumlayıcı bir figür hâline getirme çabasıdır. Bu yaklaşım, hem Hristiyan teolojisi için hem de daha geniş dinî düşünce alanı için dönüştürücü bir imkân sunmaktadır. Bununla birlikte, tüm aşkınlık iddialarının reddi, teolojik zeminin aşırı göreceliğe açık hâle gelmesine neden olabilir.

Vattimo'nun düşüncesi, modern felsefenin hakikatle kurduğu ilişkiye yönelik radikal bir eleştiri sunarken, kendi içinde önemli gerilimler barındırmaktadır. Onun önerdiği zayıf düşünce, dogmatizme karşı bir alternatif olarak görülebilir, ancak bu alternatfin kendisi de belirli açılardan bir tutarsızlık taşımaktadır. Vattimo'nun, postmodern düşüncenin içsel sınırlarını daha derinlemesine sorgulamadan sunduğu çözüm önerileri, teorik olarak çekici olsa da felsefi ve pratik düzeyde ciddi sorularla karşı karşıya kalmaktadır. Vattimo'nun din ile modernite arasındaki gerilimi yumuşatma çabası, bazı eleştirmenler tarafından fazla uzlaşmacı bulunabilir. Geleneksel teistik inançlar için, metafiziğin ortadan kalkması ve dogmatik yapıların çözülmesi, dinin özünün yok edilmesi anlamına gelebilir. Bu bakış açısıyla, Vattimo'nun sekülerleşmeyi olumlu bir dini gelişim olarak sunması, dinin özüne dair farklı ontolojik ve epistemolojik yaklaşımların yeterince dikkate alınmadığını gösterir. Sonuç olarak, Vattimo'nun zayıf düşünce ve sekülerleşme yorumları, postmodern hermeneutik bir çerçevede önemli bir katkı sunsa da teorik ve pratik açılardan çeşitli sorunları beraberinde getirir. Bu modelin, dinin içkin değerlerini tam olarak koruyup koruyamadığı, Batı dışı toplumlarda uygulanabilir olup olmadığı ve kendi epistemolojik temellerinin ne kadar sağlam olduğu, tartışmaya açık kalan meselelerdir. Dolayısıyla, Vattimo'nun yaklaşımı, din ve sekülerleşme üzerine yeni bir bakış açısı sunarken, eleştirel sorgulamaya da açık olmalıdır.

Kaynakça

- Berger, Peter L. "Sekülerizmin Gerilemesi" *21. yüzyılda Dinin Geleceği - Kutsalın Dönüşü* içinde, Editör: Ali Köse, 40-59. İstanbul: Timaş, 2014.
- Caputo, John D. "Spectral Hermeneutics: On the Weakness of God and the Theology of the Event" in *After the Death of God*, Editör: Jeffrey W. Robbins, 47-88. New York: Columbia University Press, 2007.
- Depoortere, Frederiek. "Gianni Vattimo and René Girard on the Uniqueness of Christianity," *The Heythrop Journal* 50 sayı: 5 (2009): 877-889.
- D'Isanto, Luca. "Introduction" in *Belief*. California: Stanford University Press, 1996.
- G. Guarino, Thomas. *Vattimo and Theology*. New York: T&T Clark International, 2009.
- Heidegger, Martin. "Metafiziğin Onto-teo-lojik İnşası" *Heidegger ve Teoloji* içinde, 49-74. 1. Basım. İstanbul: İnsan, 2002.
- Heidegger, Martin. *Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü ve Dünya Resimleri Çağı*, Çeviren: Levent Özşar, 2. Basım. İstanbul: Asa Kitabevi, 2001.
- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*. Çeviren: Meiklejohn, England: Orion Publishing Gruoup, 1993.
- Küçükalp, Kasım. *Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida*. 1. Basım. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2008.
- Küçükalp, Kasım. *Jacques Derrida-Felsefenin Dekonstrüksiyonu*. 1. Basım. İstanbul: Ketebe, 2020.
- Nietzsche, Friedrich Wilhelm. *Güç İstenci*. Çeviren: Nilüfer Epçeli, 1. Basım. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Özlem, Doğan. "Giriş: Heidegger ve Teknik" *Tekniğe İlişkin Soruşturma* içinde, 9-42. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1998.
- Rorty, Richard vd. "Metafizikten Sonra Dinin Geleceği Nedir?" *Dinin Geleceği* içinde, Çeviren: Rahmi G Ögdül, 57-85. 1. Basım. İstanbul: Ayrıntı, 2009.
- Snyder, John R. "Metafiziğin Sonu Hakkında" *Modernliğin Sonu - Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik* içinde, Çeviren: Şahabettin Yalçın, 7-56. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Vattimo, Gianni. *After Christianity*. Çeviren: L. D'Isanto, New York: Columbia University Press, 2005.
- Vattimo, Gianni. "After Onto-theology: Philosophy between Science and Religion" in *Religion After Metaphysics*, Editör: Mark Wrathall, 29-36. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Vattimo, Gianni. *Belief*. Çeviren: David Webb, California: Stanford University Press, 1996.
- Vattimo, Gianni. "İzin İzi" *Din* içinde, Editörler: Jacques Derrida ve Gianni Vattimo, 77-90. Ankara: Dost Kitabevi, 2011.
- Vattimo, Gianni. *Modernliğin Sonu-Postmodern Kültürde Nihilizm ve Hermenötik*. Çeviren: Şahabettin Yalçın, 1. Basım. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Vattimo, Gianni. *Şeffaf Toplum*. Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, 1. Basım. İstanbul: Say, 2012.
- Vattimo, Gianni. "Toward a Nonreligious Christianity" in *After the Death of God*, Editör: Jeffrey W. Robbins, 27-46. New York: Columbia University Press, 2007.
- Vattimo, Gianni ve Santiago Zabala. *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*. Çeviren: Erhan Kuçlu, İstanbul: Monokl, 2012.
- W. Robbins, Jeffrey. "Introduction: After the Death of God" in *After the Death of God*, 1-26. New York: Columbia University Press, 2007.
- West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çeviren: Ahmet Cevizci, 1. Basım. İstanbul: Paradigma, 1998.
- Wrathall, Mark. "Metaphysics and Onto-theology" in *Religion After Metaphysics*, Editör: Mark Wrathall, 1-6. England:

Cambridge University Press, 2003.

Zabala, Santiago. "Introduction: Gianni Vattimo and Weak Philosophy" in *Weakening Philosophy - Essays in Honour of Gianni Vattimo*, Editör: Santiago Zabala, 1-34. London: McGill-Queen's University Press, 2007.